

Et sakkyndig blick på barnet

*Gjennomgang av 10 sakkyndige rapporter
levert til bruk i barnevernet*

Ole Mikalsen

MASTEROPPGAVE
Masterprogram i barnevern

Høst 2013

Det psykologiske fakultet
HEMIL - Senteret

Forord

Å finne kunnskap og utvikle en masteroppgave har vært en lang prosess og jeg har fått bidrag og innspill fra mange hold. Uten dette hadde det ikke vært mulig å gjennomføre et slikt prosjekt.

Takk til Bergen kommune for helt nødvendige permisjoner og tilrettelegging av arbeidet mitt. Takk til kollegaer i fagmiljøet på Åsane barneverntjeneste for gode råd, leste utkast, og generell forståelse.

Takk til fosterbarna mine, fosterforeldrene og miljøpersonell, lærere, psykologer og andre jeg har samarbeidet med i årenes løp. Jeg lærer noe nytt av dere hver eneste gang vi treffes.

Ikke minst takk til Signe, barna mine og andre venner både for gode råd og for å vise forståelse for en som har sittet mer med nesen i bøkene enn man skulle ha ønsket seg.

Illustrasjon s. 41 ved Ragnhild M. Kvifte

Innhold

	Forord	
	Sammendrag	1
Kapittel 1:	Innledning	3
	Barnevernsfeltet	5
	Hvorfor er dette viktig og aktuelt?	8
	Litteratur om den sakkyndige	9
	En kort oppsummering av problemstillinger	13
Kapittel 2:	Teoretiske og metodologiske forutsetninger	15
	Forskningens gjenstand: Den sakkyndige rapporten sett som «kvalitativt, idiografisk forskningsarbeid»	15
	Nærlesning som metode	17
	Et streif innom vitenskapsteorien	19
	Innsamling av materiale	20
	Resultat og presentasjon	21
	Selve gjennomgangen av materialet	22
	Terminologi	23
Kapittel 3	Hva inngår i en rapport?	27
3.0	Bestilling av rapportene	28
3.1	Innledningen	28
3.1.1	Mandatet	29
3.2	Innholdsfortegnelse	30
3.3	Utredningens tilrettelegging	30
3.4	Bakgrunn for saken – historiske opplysninger om familien	32
3.5	Aktuell situasjon	34
3.6	Redegjørelse for samtaler og undersøkelser med barn, foreldre og komponenter	34
3.7	Observasjoner og resultater fra tester	36
3.8	Vurdering	37
3.9	Konklusjon og tilrådning	39
	Merknader til disposisjonen av rapportene	40
Kapittel 4:	Rapporten som tekst	41

	Den sakkyndige som forfatter	42
	Appellative ord	44
	Innholdet i teksten	47
	Konstruksjonen av en familie	50
	Konstruksjon av andre	52
	Konstruksjon av en antagonist	52
	Livshistorier i konflikt	54
Kapittel 5:	Den sakkyndige med egne ord	59
	Hvordan er den sakkyndige kvalifisert?	59
	Kildebruk	59
	Hva skjer i løpet av feltarbeidet?	60
	Tester og instrumenter	62
	Den sakkyndige som deltaker eller flue på veggen?	62
	Forfatterens autoritet	67
	Avsluttende merknader	73
Kapittel 6:	Diskusjon	75
	Deltakar, ikke tilskodar	75
	Fra tekst til beslutning	76
	Legitimering	76
	Bruken av rapporten og grunnlaget for dette	77
Kapittel 7:	Konklusjoner og råd	79
	Referanser	
	Vedlegg: Brev fra etisk komité	

Sammendrag

Et av de største inngrepene myndighetene kan gjøre, er å skille foreldre og barn med tvang. I Norge skal det være hjemmel i barnevernsloven for å gjøre dette. Hver tredje sak som havner i fylkesnemnda eller rettsapparatet, har en sakkyndig rapport som en del av bevisgrunnlaget. Det har vært lite forskning på slike rapporter, selv om det er god grunn til å se på dem som viktige dokumenter i disse alvorlige beslutningene. I denne oppgaven skal jeg undersøke og vurdere rapportene som *tekst*. Jeg skal se på hva som blir tatt med i en slik rapport, hva slags retoriske virkemidler som er brukt i oppbyggingen, og hva vi kan lese ut av dem om den sakkyndige i ulike roller under feltarbeid, som forfatter og ekspertvitne.

Denne masteroppgaven bygger på analytisk lesning av 10 sakkyndige rapporter fra 2010 og kan gi grunnlag for videre arbeid med emnet. De tre empiriske kapitlene gir tre forskjellige innfallsporinger til emnet:

1. Hva slags innhold har disse rapportene?

Jeg finner – ikke så overraskende - at rapportene handler om barn. Det er barn som uttaler seg selv, og barn slik de er sett gjennom foreldrenes og andres øyne. Barna er vanligvis ikke informert om den sakkyndiges rolle. Det har også blitt snakket med foreldre i løpet av det sakkyndige arbeidet. Mandatet for det sakkyndige arbeidet er generelt i formen, og den sakkyndige er upresis i sin beskrivelse av hvordan arbeidet har vært gjennomført. Det er flere ganger sitert mye fra tidligere saksdokumenter i rapportene. 70 prosent av rapportene er bestilt av den kommunale barneverntjenesten.

2. Hvordan skriver den sakkyndige?

Det er den sakkyndiges rekonstruksjon av virkeligheten som fremstilles i de sakkyndige rapportene. Det blir brukt retoriske virkemidler i teksten, bla. kan den sakkyndige skjule sin egen deltakelse i dialogen med foreldre og barn. Forfatteren kan også velge appellerende ord. Jeg gjennomgår også hvordan aktørene i barnevernsaken kommer til orde med sine forståelser av seg selv, familien eller årsakene til problemene.

3. Hvordan har den sakkyndige utredningen foregått?

Den sakkyndige er en autoritet som styrer dette arbeidet. Det er samtale og dokumentgjennomgang som er hovedmetoden til den sakkyndige. Barna blir også observert i en eller flere settinger, vanligvis uten at den sakkyndige drøfter hvordan det påvirker situasjonen at

de er med: Oppgaven viser eksempler på at den sakkyndige går utover sitt ekspertområde, både i møte med familiene og i sin skriftlige fremstilling etterpå.

1. Innledning

En av de mest inngripende avgjørelsene myndighetene kan gjøre mot privatpersoner, er å frata foreldre omsorgsansvaret for sine barn jf. barnevernloven § 4-12 m.fl. I en tredjedel av sakene er sakkyndige rapporter en viktig del av beslutningsgrunnlaget (NOU, 2006; Sandberg, 2003). Det er eksperter som bidrar med kunnskap til mange avgjørelser på ulike felt og i mange sammenhenger. I rettslig sammenheng blir sakkyndig arbeid brukt både i forhold til saker etter straffeloven og i sivile prosesser, herunder saker etter barnevernloven. I dette mastergradsarbeidet blir det sett nærmere på rapporter som er skrevet for bruk i barnevernssammenheng.

Oppgaven til den sakkyndige er å utgreie deler av en sak, skrive en rapport om dette arbeidet og være et vitne under forhandlingene før en avgjørelse i fylkesnemnda eller for domstolen. Barne- og likestillingsdepartementet utgav i 2009 Veiledende retningslinjer for sakkyndig arbeid i barnevernsaker for barneverntjenesten, fylkesnemnda og domstolen (heretter kalt *Veilederen*). Her blir den sakkyndige definert slik:

«Med sakkyndig menes i dette heftet en person som i kraft av utdanning, oppnåede ferdigheter eller erfaring forventes å ha kunnskap om et spesifikt fagområde utover det som kan regnes som allmennkunnskap. Hans/hennes kompetanse er samtidig tilstrekkelig til at systemet, offisielt/ rettslig, har tillit til den sakkyndiges faglig funderte mening om et forhold eller faktum innen sitt ekspertområde» (Veilederen 2009 s. 7).

I den første setningen får vi vite at den sakkyndige har mer bakgrunnskunnskap enn det som er vanlig om et spesifikt fagområde. Hun er ekspert i faget. Det blir derimot ikke stilt krav om inngående forhåndskjennskap til hva den aktuelle saken dreier seg om. Det forutsettes at den sakkyndige i løpet av utgreiingen sin skaffer seg tilstrekkelig kunnskap om saken. I den andre setningen får vi vite at den sakkyndige får tillit gjennom sin kompetanse «innen sitt ekspertområde». En psykolog som blir oppnevnt i en barnevernssak ventes f.eks å ha rede på utviklingspsykologi og konsekvenser av traumer:

Hvis saken havner i fylkesnemnda eller retten, så vil det være andre vitner som skal ha direkte kjennskap hva den aktuelle saken dreier seg om og som personlig kjenner hovedpersonene i saken. Hvis det forekommer vold i familien, så vil det i løpet av fylkesnemnds-saken komme forklaringer om hendelsesforløpet fra både far og mor og andre som var til

stede: Det er disse vitnene som er de eneste som kan ha kunnskap om hvor mange slag som faller, hvor ofte, om det ble blåmerker, i hvilke sammenheng dette skjedde osv. Den sakkyndiges rolle derimot, er å tolke det som skjedde: Hvilke konsekvenser pleier slikt å ha for barn? Er barnet denne saken dreier seg om robust eller sårbart – hva kan volden ha å si for nettopp dette barnets utvikling, hvordan vil det gå hvis barnet blir boende hos foreldrene? Hva vil skje hvis det flytter? Zeedyk og Raitt (1998) uttrykker det slik:

Expert evidence constitutes a special kind of testimony, i.e. Opinion evidence, in that it is predominantly only expert witnesses who are allowed to offer opinions. The testimony of lay persons is usually restricted to observations of what they have directly seen, heard or experienced (Zeedyk & Raitt, 1998).

I denne innledningen skal jeg først gi litt bakgrunnsinformasjon om hvordan barnevernet er bygget opp i Norge. Deretter diskuterer jeg hvorfor dette emnet er viktig og interessant og om hvordan det plasserer seg i forhold til annen litteratur om tilgrensende emner. Innledningen vil munne ut i en gjennomgang av problemstillingene.

Masteroppgaven hviler på et kvalitativt rammeverk, og dette betyr at funnene som blir gjort er av typen: «Det finnes eksempler på det og det fenomenet i norsk barnevern i 2010». I metodekapittelet skal jeg drøfte i hvilken grad og på hvilken måte funnene lar seg generalisere. Oppgaven er tekstanalytisk uten mye spesifikk teori, men jeg har latt meg informere av diskurstenkning, narratologi og min egen bakgrunn fra studier i litteraturvitenskap. Oppgavens problemstilling og metodologiske innfallsvinkel har ikke medført et behov for et omfattende teoretisk begrepsapparat. En del presiseringer er det likevel nødvendig å gjøre, og dette skal jeg komme tilbake til i kapittel 2.

Barnesakkyndig kommisjon skal godkjenne alle rapporter som er levert oppdragsgiver etter 01.01.2010. Dette skjedde etter vedtak i Stortinget i 2009 om endringer i barnevernloven. Empirien min består av 10 rapporter som ble levert til kommisjonen det første året. Det ble gjort et strategisk utvalg av rapporter basert på følgende tre kriterier for utplukking: 1. At de var godkjente av kommisjonen, 2. At det i utvalget fantes rapporter som var skrevet før behandling i fylkesnemnda eller tingretten. 3. Videre skulle disse være mellom 15-25 sider lange. Alle rapportene var anonymiserte da jeg fikk dem.

Dette året ble det behandlet totalt 577 rapporter i kommisjonen (Årsmelding 2010). Fylkesnemndene behandlet samme år 1752 barnevernsaker (Vedlegg til årsrapport 2010). Det

finnes dessverre ikke statistikk som viser hva slags saker dette dreier seg om. Videre kan både de sakkyndige rapportene og fylkesnemndssakene kan gjelde mer enn et barn. Vi vet derfor ikke nøyaktig hvor mange barn som er omfattet. For ordens skyld: 1. januar 2011 var det registrert 1 102 000 barn i Norge av en befolkning på 4 920 000. Det var 50 000 som hadde barneverntiltak i løpet av året, og av disse var 8073 omsorgstiltak (ssb 2011). Det er en viss utskifting av hvem som har kontakt med barnevernet så det er ikke de samme barna som er klienter år etter år. Alt i alt er ca. 10 prosent barnevernsklienter i kortere eller lengre tid en eller annen gang i løpet av hele oppveksten. Disse skiller seg klart ut i negativ retning fra resten av befolkningen på en rekke levekårsområder, som utdanningsnivå, inntekt, sykelighet og død (Clausen & Kristofersen, 2008).

Barnevernsfeltet

Barnevernsfeltet kan beskrives på ulike måter. Her skal jeg bare gi en helt overflatisk skisse med særlig vekt på det som er relevant for å forstå dette mastergradsarbeidet. Juridisk sett finner vi rammene for dette i Lov om barneverntjenester av 17.07.92 nr. 100. Formålet med loven er beskrevet slik:

«Formålet med denne loven er

- å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid,

-å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår» Barnevernlovens § 1-1.

Det er to hovedtyper årsaker til at det blir en barnevernsak: Enten at barnet ikke får den omsorgen det trenger hjemme hos foreldrene, eller at det har utviklet store atferdsproblemer, f.eks. i form av rusmisbruk og kriminalitet. Jeg har avgrenset oppgaven til bare å ta for seg den første av disse årsakene.

Hva skjer med denne typen saker? De aller fleste blir løst ved at familien frivillig tar mot et hjelpetiltak. Råd og veiledning, støttekontakt og økonomisk hjelp er de vanligste (SSB, 2010). Dette reguleres av barnevernlovens § 4-4 og det er kommunene som har eneansvaret for de aller fleste av disse sakene. 80 prosent av barneverntiltakene er av dette slaget (ssb 2010). Barnevernet har også mulighet til å overta omsorgen for barnet og plassere det i fosterhjem eller i annet tiltak med eller uten tvang. Dette gjaldt 8073 barn i

2010 som utgjorde knapt en prosent av barnebefolkningen (ssb 2010). Den viktigste lovhjemmelen for dette er bvl § 4-12.

Ansvar for barneverntjenestene er delt mellom kommunene og flere statlige aktører. En sak begynner med en bekymringsmelding til den kommunale barneverntjenesten. Innen en uke skal barnevernet vurdere om det er grunnlag for å undersøke meldingen nærmere. Da er fristen vanligvis tre måneder for å lage forslag til tiltak. Det er kommunen som lager vedtak om hjelpetiltak, mens de alvorligste sakene blir behandlet av fylkesnemnda. Dette skjer hvis den kommunale barneverntjenesten har vurdert at foreldrene ikke kan gi barnet den nødvendige omsorgen i hjemmet. Fylkesnemnda er et domstolsliknende organ der partene har hjelp av advokat. Kjennelsen herfra kan ankes videre til tingretten. Det kan bli fremmet omsorgssak for fylkesnemnda både etter den innledende undersøkelsen og etter at hjelpetiltakene har pågått i kortere eller lengre tid. Kommunen får medhold i over 80 prosent av forslagene (Grinde 2000). Barnet blir da vanligvis plassert i fosterhjem. Barne- ungdoms- og familieetaten (Bufetat) er et statlig organ som bl.a har ansvar for formidling av fosterhjem og institusjonsplasser og enkelte andre spesialistfunksjoner.

Det er også akuttbestemmelser i barnevernslovens § 4-6 som gjør at barnet kan flyttes umiddelbart hvis det blir «vesentlig skadelidende ved å forbli i hjemmet» (bvl § 4-6), f.eks hvis foreldrene er ruset eller utøver vold. Slike vedtak gjøres av barnevernet eller politiet og må følges opp av ordinær behandling i fylkesnemnda innen seks uker. Jim Lurie (2000) skriver at i bare 6 av de 32 sakene han har gjennomgått i sin undersøkelse bodde barnet/barna sammen med foreldrene da saken ble sendt til fylkesnemnda. I resten av sakene var enten barnet flyttet ut akutt eller hadde vært frivillig plassert, ofte over flere år. Iversen (2000) får et nokså likt resultat i sin gjennomgang av 50 saker: Han finner at 74,2 % av barna var midlertidig plassert før saken kom opp.

Selve fylkesnemndssaken foregår bak lukkede dører. Forhandlingene i nemnda følger tvisteloven (2004) og minner om vanlige sivile rettssaker. Foreldrene og kommunen er motparter i saken. Barna får anledning til å uttale seg når de er fylt 7 år, men blir ikke regnet som parter i saken. Ungdom over 15 år kan få partsrettigheter. Nemnda blir vanligvis satt med en administrator, en fagkyndig dommer (psykolog, sosionom eller liknende) og et lekmedlem. Etter innledningsforedrag, muntlige forhandlinger og prosedyrer, fatter fylkesnemnda et vedtak innen 14 dager. Vedtaket er grundig og skal gjøre rede for partenes syn, nemnda sine egne vurderinger og konklusjon. Partene kan anke denne kjennelsen til

rettslig overprøving av tingretten og videre oppover i rettsapparatet. Anken kan også gjelde bare deler av kjennelsen, f.eks. antall samvær. Partene har videre mulighet til å be om at saken bli gjenopptatt på grunn av endrede forhold i saken, som f.eks. hvis en far har sluttet å ruse seg, skaffet seg leilighet og jobb.

Det blir brukt sakkyndige i omlag en tredel av sakene i fylkesnemnda. Dette kan ha mange årsaker. Øvreeideutvalget nevner mangel på særskilt kompetanse i barneverntjenesten som den antatt viktigste årsaken. En annen grunn kan være et ønske hos barnevernet om å kvalitetssikre egen undersøkelse. En tredje grunn kan være å minske rollekonfliktene til barnevernet, fordi at det å fremme forslag om omsorgsovertakelse kan belaste muligheten til å samarbeide med barnets foreldre (NOU 2006:9). Små kommuner har små barnevernkontor. Dette virker inn på mulighetene for kompetanse, kapasitet og kan være utfordrende med hensyn til habiliteten.

De fleste sakkyndige rapportene blir bestilt av barneverntjenesten. Private parter har også muligheten til å engasjere en sakkyndig, men det blir bare gjort unntaksvis. Fylkesnemnda og rettsvesenet oppnevner også sakkyndige. Rapportene blir brukt på ulike steg av prosessen. For det første kan barneverntjenesten få hjelp til å avgjøre om det i det hele tatt skal fremmes sak til fylkesnemnda. For det andre og sannsynligvis viktigste blir de brukt som bevis under forhandlingene i avgjørelsesorganene på alle nivå. Den sakkyndige stiller da som vitne. Fra 01.01.2010 er det krav om at rapportene skal godkjennes av Barnesakkyndig kommisjon før de blir brukt som bevis i en sak jf. bvl § 2-5. Dette gjelder også dersom den skal brukes som grunnlag for å henlegge en undersøkelse i henhold til barnevernslovens § 4-3. Norsk Psykologforbund har ansvar for å holde à jour en liste over sakkyndige som tilfredsstillende visse kvalifikasjonskrav. Psykologforbundet tilbyr også videreutdanning til egne medlemmer. Denne listen er likevel ikke bindende for valg av sakkyndige. Arbeidet til den sakkyndige er regulert i lov og forskrift. Departementet har også utgitt en veileder med anbefalinger om arbeidets gang. Gjennom dokumentgjennomgang, intervjuer med barnet, foreldrene og andre personer skal den sakkyndige hente informasjon som gir grunnlag for å vurdere saken. Arbeidet blir dokumentert i en rapport, og den sakkyndige forklarer seg deretter som vitne i fylkesnemnda eller i retten. Rapportene blir arkivert i barnets saksmappe og kan tas fram på nytt ved seinere anledninger.

Hvorfor er dette viktig og aktuelt?

Det har vært lite forskning på emnet sakkyndighet i barnevernsaker. Øvreeideutvalget som utredet kvalitetssikring av sakkyndige rapporter i barnevernssaker fant bare fram til Kirsten Sandbergs doktoravhandling (Nou 2006:9). Denne kommer jeg tilbake til seinere i innledningen. Hurtiglesning av resultatene fra mine egne litteratursøk bekrefter dette. Videre er det lite innsyn i barnevernfeltet generelt, samtidig er omsorgsovertakelser en av de mest inngripende avgjørelser man kan forestille seg at myndighetene kan gjøre i en familie. Det er derfor høye krav til hvordan prosessen blir legitimert. Saksbehandlingsreglene for tvangssaker i barnevernloven av 1953 ble kritisert for å ikke ivareta rettsikkerheten. Med den nåværende barnevernloven av 2001 ble saksbehandlingen lagt til fylkesnemndene for å forbedre dette (Falck & Havik, 2000). Dette er en forvaltningsdomstol, men den føyer seg organisk inn i det norske rettsapparatet og skulle ha like høy legitimitet som andre lavere rettsinstanser i Norge. Det er utstrakt tillit til rettsvesenet i Norge (Somby, 1999). Avgjørelser etter barnevernloven innebærer ofte utstrakt bruk av skjønn og at man tar stilling til psykologiske spørsmål. Psykologi, særlig utviklingspsykologi er viktig for de rettslige avgjørelsene (Sandberg, 2003). I det moderne samfunnet har vitenskapen stor vekt. Psykologien henter legitimitet ved å være vitenskapelig og låner dette videre til avgjørelsene i fylkesnemnden.

Under de rettslige prosessene møtes flere slag kunnskap: Dette er for det første den personlige kjennskapen som er ervervet over tid hos partene og vitnene. De fleste vitnene har personlig kjennskap til deler av sakskomplekset og skal legge fram sin versjon av et hendelsesforløp. For det andre har man den juridiske kompetansen som tjener to formål: Det er jurister som er eksperter på tvisteloven og andre bestemmelser som klarlegger rammene for saksbehandlingen og videre har kompetanse til å anvende loven på faktum (jurisprudens). For det tredje er det den psykologiske kunnskapen. Den kommer fram gjennom vitneførsel og rapporter og videre blir det lagt frem en sakkyndig rapport i mellom hver tredje og hver fjerde sak. Den sakkyndige kjenner vanligvis ikke saken fra tidligere og må derfor sette seg inn i saken før saksbehandlingen. Dette gjelder ikke bare hva som har skjedd, men den sakkyndige må også forsøke å forklare eller tolke hva de ulike hendelsene gir av mening og i mange tilfeller også spå om hvordan det kan gå videre med hovedpersonene: Dette baserer seg på kompetansen den sakkyndige har fått gjennom utdanning og klinisk praksis. Partene har vanligvis ikke selv kompetanse til å imøtegå dette vitnemålet. I fylkesnemnda får administratoren hjelp av en fagkyndig meddommer, i retts-

s. 8

systemet vil det være overlatt til dommerens skjønn hvorvidt om domstolen trenger slik hjelp.

Det norske psykologiske miljøet er lite. Det står knapt 175 navn på Psykologforeningens liste over godkjente sakkyndige. I tillegg til å være sakkyndige kan disse ha andre roller: Være terapeuter, veiledere for barnevernstjenesten eller fagkyndige meddommere. Dette kan både ses som en fordel eller være utfordrende (Nou 2006:9). Seinest er dette blitt tematisert gjennom ulike artikler i Tidsskrift for Norsk Psykologforening nr. 2, 4 og 7/2013 der noen av psykologene fra *Svanhildsaken* fra 2003 har svært kritiske bemerkninger. Seinere i innledningen omtaler jeg en bok av Elisabeth Backe-Hansen og Halldor Øvreeide. Disse forfatterne er sentrale i utviklingen av den norske barnesakkyndigheten: Begge forfatterne var med i utvalget som leverte NOU 1995:23. Øvreeide ledet både dette utvalget og utvalget som la fram NOU 2006:9.

Litteratur om den sakkyndige

Ekspertenes plass i norsk rettspraksis blir grundig diskutert av Ingrid Rindal Lundeberg i artikkelen *Sannhetsvitnet* (Lundeberg 2009). Hun trekker linjene tilbake til straffeprosessloven fra 1887 da «en mektig figur formelt [ble] introdusert for rettsapparatet: *den sakkyndige*. Vitenskapen ble med dette konstruert som en hybrid i rettsapparatet» (Lundeberg 2009, s. 615). Ekspertisen kan trekkes inn i en eller flere ulike roller: Som meddommer, rettsoppnevnt eller partsoppnevnt sakkyndig. I tillegg vil ekspertråd utenfor rettsapparatet kunne ha betydning for om saken i det hele tatt blir prosedert. Hun skriver at

«Ekspertene og profesjoners rettslige status henter sin legitimitet ved å påstå at enhver annen med samme kompetanse og kunnskap og som opptrer upartisk, vil kunne komme til den samme konklusjonen. Ekspertmakten er derfor nødvendig, korrekt og verdinøytral. Ekspertene sikrer dommen legitimitet ved å hente symbolsk kraft fra vitensspråkets nøytrale karakter» (Lundeberg 2009) s. 617.

Etter mitt skjønn er det samtidig et dilemma hvis for mye legitimitet hviler på den faglige bakgrunnen. Man har først og fremst en forventning om at domsavgjørelser er juridisk holdbare.

Kirsten Sandberg skrev i 2003 en juridisk doktoravhandling om tilbakeføring av barn etter omsorgsovertakelse. Fra ca. 70 rettssaker fra 1990-91 gjorde hun et strategisk utvalg på 16 saker som ble grundig gjennomgått. I den forbindelse drøfter hun forskjellige sider ved sakkyndigrollen, deres rapporter og forholdet til domstolene. Den sakkyndige skal gi sakkunnskap utover det dommeren kjenner til. Dette vitnet skiller seg fra andre vitner ved at å trekke på generell kunnskap, ikke bare det som er knyttet til bestemte hendelser i fortiden. Det kan være grunnlag for kritikk av hvordan retten forholder seg til de sakkyndige uttalelsene av flere årsaker. I noen rapporter er observasjonene av barnet så knappe at det er vanskelig å vurdere dem. Det kan videre være manglende sammenheng mellom den sakkyndiges observasjoner og konklusjoner. Sandberg finner videre ufullstendige rapporter og sakkyndige som uttaler seg utenfor sitt eget kompetanseområde, og diskuterer videre om retten legger tilstrekkelig vekt på psykologfaglige argumenter. Hvis flere sakkyndige kommer til forskjellig konklusjon i en sak, kan selve uenigheten bli gjort til poeng for retten, finner Sandberg.

Gumpert og Lindblad (2001) drøfter flere slag vansker med kommunikasjonen mellom rettsinstansene og de sakkyndige i saker som gjelder seksuelt misbruk mot barn. Dette var en kvalitativ tekstanalyse fra 20 rettssaker i Sverige som har et ganske likt rettssystem til vårt. Forfatterene så etter fire tema i dommen og den sakkyndige rapporten: 1. Hvordan så mandatet ut? 2. Hvordan har ekspertene arbeidet, 3. Hvordan ble ekspertenes rapporter håndtert i retten etterpå og 4. Er det mulig å identifisere mønstre i kommunikasjonen mellom retten og de sakkyndige? En god rapport tar for seg temaet og drøfter punkt for punkt faktorer som kan svekke eller styrke konklusjonen. En god dom forholder seg til dette, punkt for punkt, uten at dommeren trenger være bundet av den sakkyndige. Det viktigste funnet er at kommunikasjonen kan være dårlig. Forfatterene mener at det kan ha sammenheng med tre andre faktorer: Mangel på standardiserte verktøy for evaluering, uklare begreper og mangel på kompetanse både hos retten og ekspertene. De finner at oppdraget virker sjablongaktig, det er stor variasjon mellom metodene til de sakkyndige og selv et vanlig begrep som «troverdighet» er uklart definert.

Toril Havik m.fl undersøkte i 1997 hva slags oppfatninger saksbehandlerene i kommunen hadde til fylkesnemndene og andre forhold i forbindelse med barnvernsloven som trådte i kraft fire år tidligere. Jeg siterer her hennes funn når det gjelder hva slags mening disse hadde om det sakkyndige arbeidet som ble gjort i deres siste sak:

Tabell 1: Saksbehandlerene mening vedrørende den psykologiske sakkyndiges arbeid i siste sak. Prosentvis fordeling. Fra Havik (Falck og Havik 2000)

Den sakkyndige:	I svært liten/liten grad	I middels grad	I stor/svært stor grad
Frembrakte ny informasjon (n=325)	55 %	22 %	23 %
Frembrakte ny forståelse (n=325)	44 %	21 %	35 %
Avlastet saksb. rent tidsmessig (n=323)	58 %	15 %	28 %
Ble tillagt stor faglig autoritet (n=314)	13 %	14 %	73 %
Hadde en oppfatning som i hovedsak samsvarte med bvtj.	5 %	7 %	88 %

Havik påpeker at bare en av fire saksbehandlere mente at den sakkyndige tilførte saken ny informasjon eller avlastet disse på tid. Grovt sett mente halvparten at barnevernet ikke fikk hjelp på disse områdene. At den sakkyndige stort sett er enig med barneverntjenesten, er hun ikke overrasket over både på grunn av sakenes alvorlighet og den høye medholdsprosenten i nemnda. Hun peker på at $\frac{3}{4}$ av saksbehandlerene mener at den sakkyndige hadde stor faglig autoritet og spør om kanskje det viktigste bidraget fra disse er å legitimere barneverntjenestens egne vurderinger. Jeg har ikke klart å finne tall for hvor ofte den sakkyndiges anbefalinger blir tatt til følge i barnevernssaker. Grøndahl, Stridbeck og Grønnerød (Grøndahl, Stridbeck, & Grønnerød, 2013) finner at i den norske strafferetten ble det satt stor pris på ekspertkunnskap. Undersøkelsen omfattet 107 psykologisk og psykiatriske sakkyndige: Disse ekspertvitnene ble bedt om å vurdere i hvilken grad deres råd ble tatt til følge på en skala fra 1-7. Gjennomsnittlig score ble 5,7.

Backe-Hansen og Øvreide har skrevet en bok med ambisjon om å være både lærebok og håndbok.: *Sakkyndig arbeid. Fag og beslutninger om barn* (1999). Denne boka tar for seg sakkyndig arbeid i forbindelse med to ulike lover: Lov om barneverntjenester av 17.07.1992 nr. 100 og Lov om barn og foreldre av 08.04.1981 nr. 7. Forfatterene mener at den

sakkyndige både skal utføre et vurderingsarbeid og samtidig formidle kunnskap til alle relevante parter – både de som skal ta den juridiske beslutningen og de som skal leve videre med resultatet. De vil derfor drøfte hva som finnes av relevant kunnskap og hva som er en hensiktsmessig rolleforståelse for den sakkyndige. Sakkyndig arbeid kan etter deres mening sammenliknes med et kvalitativt forskningsarbeid:

«et kvalitativt, idiografisk forskningsarbeid fordi målet for arbeidet er en faglig forståelse av det enkelte barnet og de spesielle, kontekstuelle forholdene fra sak til sake. Den sakkyndige og hans eller hennes arbeid kan bli en viktig del av denne konteksten på et gitt tidspunkt, og måten arbeidet gjennomføres på, kan påvirke konfliktmestringen, selv om dette i og for seg ikke er en del av den sakkyndiges mandat etter vår nåværende lovgiving. Den sakkyndige blir ikke bare en teknisk premissleverandør for de beslutningene som tas. Den sakkyndige er også et menneske med troverdighet og påvirkningskraft gjennom sin måte å arbeid og å kommunisere på, og gjennom sin måte å beskrive sakens aktører og deres virkelighet på» (Backe-Hansen og Øvreeide, 1999 s. 21).

Den sakkyndige påvirker ikke bare barnevernsaken som premissleverandør til beslutningsinstansen, men også i kraft av hvordan hun opptrer i direkte møte med familien og andre i saken. Den sakkyndige trekker vekslers både på teoretisk kunnskap og kliniske erfaring, men rollen må forstås ulik terapeut-rollen. Den sakkyndige skal konkludere og gi råd etter undersøkelsene sine – samtidig er prognostikk en vanskelig kunst. Rapportene etter arbeidet bør følge reglene for god forvaltningsskikk.

Det er levert to offentlige utredninger om barnefaglige sakkyndighetsoppgaver: NOU 1995:23 «Barnefaglige sakkyndighetsoppgaver. Rolleutforming og kvalitetssikring» og NOU 2006:9 «Kvalitetssikring av sakkyndige rapporter i barnevernsaker». Den første av disse ble fulgt opp av Barne- og familiedepartementets «Veiledning for sakkyndige i saker etter barneloven og barnevernloven» (1995). NOU 2006:9 ble etterfulgt av en lovendring, forarbeidene er dokumentert i Ot.prp. nr. 68 (2007-2008). Det ble også skrevet en ny veileder Q-1158B (2009) som jeg har omtalt tidligere. I mitt kapittel tre går jeg grundig inn på tillegget om hvordan man skal utforme de sakkyndige rapportene. Det gis videre en del informasjon på nettsidene til Barnesakkyndig kommisjon:

<http://www.sivilrett.no/nb/Innhold/Barnesakkyndig-kommisjon/>

De mest relevante lovene som omtales er Lov om Barneverntjenester (Barnevernloven, bvl) av 17.07.1992 nr 100 og Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven, tvl) av 17.06.2005 nr 90.

En kort oppsummering av problemstillinger

Barne- og likestillingsdepartementet gav i 2009 ut skriftet *Veiledende retningslinjer for sakkyndig arbeid i barnevernsaker for barneverntjenesten, fylkesnemnda og domstolen* (Q 1158B) Denne veilederen gir sterke normative føringer for arbeidet med de barnesakkyndige rapportene. Jeg skal vise mye til dette skrevet, og vil heretter henwise til det som *Veilederen (2009)* dersom det ikke er fare for forvekslinger. Som et tillegg til *Veilederen (2009)* er det tatt med en veiledende mal for oppbygging av den sakkyndige rapporten. Dette er det nærmeste vi kan komme til et samfunnsoppdrag og det fører naturlig fram til spørsmålet om de sakkyndige løser denne oppgaven.

1. Første problemstilling i denne masteroppgaven går ut på å undersøke hva som inngår i en sakkyndig utredning og hvordan dette blir fremstilt skriftlig. I kapittel tre har jeg sammenholdt 10 sakkyndige rapporter med denne veiledende malen.
2. Et saksinnhold kan fremstilles på mange ulike måter. Det skal avgrenses: Forskjellige forfattere vil velge ulike momenter som kommer med i teksten. Det blir mer eller mindre detaljrikt, holdninger og følelser er mer eller mindre implisert i teksten osv. En neste problemstilling er hva slags retorikk som blir brukt i rapportene. Jeg skal se nærmere på dette i kapittel fire.
3. Hva kan vi lese i rapportene om hvordan den sakkyndige utredningen har foregått? Før produksjonen av tekst må den sakkyndige ha gjort en granskning eller innsamling av data på et vis; det kan være gjennom personlig samtale med partene eller med andre, observasjoner, dokumentgranskning osv. Hvordan er dette arbeidet gjennomført. Jeg har ikke minst sett på hvordan de ulike skikkelsene som opptrer i rapportene er konstruert. Dette blir temaet for kapittel fem.

Kapittel 2: Teoretiske og metodologiske forutsetninger

Denne masteroppgaven bygger på en kvalitativ tilnærming til materialet gjennom analytisk lesing. I dette kapitlet skal jeg drøfte ulike aspekter ved denne fremgangsmåten. For å gjennomføre en kvalitativ studie er egenskaper ved forskeren viktige. Jeg skal derfor redegjøre kort for min bakgrunn og drøfte hvilke fordeler og ulemper den kan ha. Innsamlingen av materialet bød på flere dilemma. Jeg har i et neste delkapittel tatt for meg disse. Dernest kommer et delkapittel der jeg beskriver fremgangsmåten som er brukt i analysen av materialet.

Forskningens gjenstand: Den sakkyndige rapporten sett som «kvalitativ, idiografisk forskningsarbeid»

I kapittel 1 gjorde jeg rede for konteksten til den sakkyndige rapporten. Den er bevis i saker av stor betydning både for partene det gjelder og for storsamfunnet som gjennom det offentlige barnevernet griper direkte inn i familiesituasjonen. Den sakkyndiges vitnemål tillegges spesiell vekt fordi hun tilskrives vitenskapelig autoritet. Og, som vi har sett i kapittel 1, er denne vitenskapeligheten tenkt å komme til uttrykk gjennom den sakkyndige rapporten forstått som et kvalitativt, idiografisk forskningsarbeid: Forskning ikke på generelle lovmessigheter, men forskning på ett enkelt barn og dets familie og andre omgivelser. Den sakkyndige rapporten er derfor ikke et partsinnlegg, men et bevis som har til formål å presentere gyldig, objektiv kunnskap om barnet og familien det gjelder.

Så vel i rettssystemet (Jasanoff 1995) som i forvaltningsapparatet i moderne stater er vitenskapelig ekspertise ofte gitt i oppgave å framskaffe nøytral, objektiv og gyldig faktakunnskap som så retten, forvaltningen eller politiske organer kan basere sine verdibaserte beslutninger på. Dette har blitt kalt den *moderne modellen* (Funtowicz & Strand, 2007). Svært ofte er det naturvitenskapelige vitenskapsidealer om kvantitativ presisjon og objektivitet som har vært rådende i legitimeringen av vitenskapens autoritet i offentlige beslutninger (Porter, 2001). Samtidig er det lett å være enig med Backe-Hansen og Øvreeide i at barnevernssaker, som handler om enkeltbarns beste, synes å fordre kvalitativ, idiografisk forskning, der barnets situasjon, historie og kontekst må tolkes og formidles med begreper som kan beskrive meningsdimensjonen i barnets livsverden. Det *trenger* ikke være slik; man kan forestille seg et framtidig barnevern som i langt større grad er preget av

naturvitenskapelige forskningsmetoder slik som hjernescanning, psykometriske tester og lignende. Likevel er ikke dette realiteten i dag, og mange av oss vil kanskje heller ikke ønske seg en slik framtid. Pr i dag er det behov for kvalitativ, idiografisk og hermeneutisk forskningskompetanse i en sakkyndig utredning, der den sakkyndige fortolker saksopplysningene og sine egne undersøkelser og formidler disse i en tekst om barnet og dets situasjon.

Dermed blir de relevante kvalitetskriteriene for det sakkyndige arbeidets vitenskapelighet å hente i vitenskapsteorien til de fortolkende vitenskapene: humaniora og hermeneutiske forskningstradisjoner i samfunnsvitenskap og psykologi. Dette betyr at forestillingen om en absolutt objektivitet som «the view from nowhere» (Nagel, 1986), som kanskje heller ikke er meningsfull i naturvitenskapen (Fjelland, 2007), må erstattes av en forståelse av at forskersubjektet preger forskningen både gjennom valg av perspektiv og ved å være en aktiv skaper av teksten som forskningens produkt.

Dette betyr ikke at kvalitativ forskning sett som tekst ikke kan eller skal vurderes som en gyldig fortolkning av en ytre virkelighet. Hele poenget med å tilskrive slik forskning autoritet, er jo at våre samfunnsinstitusjoner tiltror forskningen en spesiell evne til å komme med gyldige påstander om de faktiske forholdene. I denne oppgaven skal jeg imidlertid ikke forfølge denne evnen og egenskapen ved den sakkyndige teksten, fordi en slik undersøkelse ville ha krevd uavhengig tilgang til virkeligheten som teksten skal omhandle. Dette hadde opplagt vært en meningsfull forskningsutfordring, men det hadde fordret at jeg kunne gjøre mine egne feltobservasjoner av familiene og den sakkyndiges arbeid med rapporten. Dette har ikke vært mulig innenfor oppgavens rammer.

Det jeg imidlertid har kunnet undersøke, og som etter min mening er av like stor betydning, er hvordan den sakkyndige rapporten framstår som forskningsarbeid, det vil si som *tekst*. Gjennom tekstlige grep – sjanger, retoriske virkemidler, konstruksjon av forfattersubjekt med mer – skapes et produkt som framstår (eller er ment å framstå) med vitenskapelig autoritet. Jeg har vært interessert i hvordan denne autoriteten skapes. Dette har fordret en metodologisk tilnærming der litteraturvitenskapelige metoder har vært de naturlige å gripe til. Spesifikt det vært nyttig å la seg inspirere av narratologiske metoder og elementer. Dette har sammenheng med den spenningen som jeg nevnte i kapittel 1. På den ene side skal den sakkyndige rapporten holde seg til god forvaltningsskikk. Dette innebærer at saken bør opplyses så bredt som mulig og fra alle relevante perspektiver. På den annen

side må all forskning forenkle virkeligheten, og ulike forskningstradisjoner gjør ulike grep for å håndtere og redusere kompleksitet. I selve begrepet «idiografisk» ligger det at man skal «skrive om *noe*», det vil si man søker å lage en tekstlig framstilling som har en form for enhet, et fokus og en gjennomgående linje – for eksempel en biografisk linje, eller en linje hvor man følger et historisk subjekt. Som vi skal se i resultatkapitlene, kan man også i de undersøkte rapportene lese *fortellinger* om barn og om familier, eller i det minste elementer av fortellinger. Men fortellinger er ingen «uskyldig» tekststruktur: Blant annet gjør de forutsetninger om mer eller mindre enhetlige og stabile karakterer, som eventuelt gjennomgår en endring som følge av fortellingens dramatiske begivenheter. Et annet tekstideal, basert i noe annet enn idealene for kvalitativ og idiografisk forskning, kunne ha søkt å opplyse saken på en annen måte. For eksempel kunne man ha tenkt seg at saken ble opplyst ved at man fikk presentert et systemisert mangfold av (parts-)fortolkninger av barnets situasjon, der fortolkingene og beretningene står i direkte strid med hverandre. Dette er ikke en helt hypotetisk tanke. Som vi skal se i rapportene, møter den sakkyndige ofte parter som har direkte motstridende beskrivelser av virkeligheten. Vil hun kunne la usikkerheten om hva som «egentlig skjedde» kunne bli stående uforløst i rapporten, eller medfører de vitenskapelige sjangerforventningene at denne usikkerheten må reduseres ved at hun tar stilling til at noen trolig snakker sant mens andre trolig lyver? Slike spørsmål har motivert valget av en litteraturvitenskapelig tilnærming i denne oppgaven.

Nærlesning som metode

I denne masteroppgaven har jeg hentet viktig inspirasjon til analysene fra ulike litteraturvitenskapelige metoder. Det viktigste utgangspunktet mitt er at jeg har et antall tekster: De sakkyndige rapportene, som det eneste utgangspunkt for analysen. Vi skal behandle forfatteren som om han var død, sier Roland Barthes (Barthes, 1986). Ved å lese grundig, kritisk og analytisk forsøker jeg å finne ut hvordan teksten er laget, hva den kan tenkes å være svar på og hvordan den forholder seg til konteksten: Barnevernsfeltet i 2010 som er en del av den allmenne norske diskursen. Aaslestad skiller mellom:

«(I) *begivenhetene slik de fremkommer i det fortalte*

(II) *begivenhetene i virkeligheten utenfor teksten*» (Aaslestad, 1999)

Mitt studieobjekt er det første punktet. Jeg har ikke data for å kontrollere hvor godt det fortalte korresponderer med virkeligheten. Det ville krevd en annen type undersøkelse, f.eks deltakende observasjon under psykologens feltarbeid (Grønmo, 2004) eller at rapportene blir sett i sammenheng med kjennelsen eller dommen i avgjørelsesinstansen(e) (Sandberg 2003). Dette ville gitt svar på andre spørsmål enn de jeg forsøker å besvare.

På samme måte må vi skille mellom personene slik de fremkommer i det fortalte og slik de opptrer i virkeligheten. Den sakkyndige *qua* forfatter forteller om den sakkyndige psykologen som er på feltarbeid hjemme hos andre aktører i saken. Den sakkyndige som feltarbeider har også fått høre og lese hvordan sakens persongalleri beskriver seg selv eller hverandre i nåtid og fortid. Vi kan analytisk se at det er mange lag med tolkninger her, jeg skal vise det med et enkelt eksempel viser oss en tre-leddet tolkningsprosess: Når *Erika* forteller til psykologen at hun er flink til å ri, så er det en påstand som kan være sann eller ikke. Det er psykologen i egenskap av å være feltarbeider som oppfatter påstanden. Han kan ha forstått henne riktig eller ikke. Som forfatter har den sakkyndige tilgang på et stort materiale fra samtaler, observasjoner og tidligere saksdokumenter. Hun velger ridningen ut som et vesentlig punkt – andre deler av feltarbeidet og fra Erikas selvfortelling er valgt bort. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel fire.

Det er mange måter å dele opp en tekst på. Den narratologiske tanken er at forholdet *mellom* de enkelte elementene innad i teksten er viktigere enn enkeltelementenes forhold til en ytre virkelighet (Aaslestad, 1999). Jeg skal i dette arbeidet se på ulike sett med elementer for å si noe om tekstene. I kapittel tre undersøker jeg hvordan rapportene er disponert i forhold til idealnormen, og diskuterer hvordan dette fungerer. I kapittel fire diskuterer jeg retorikk: Fra forfatterens valg av enkeltord til hvordan hun selekterer og strukturerer større sammenhenger av materialet. I kapittel fem ser jeg på hvordan den sakkyndige som forfatter fremstiller sitt eget arbeid som oppsøkende psykolog.

Den enkleste kommunikasjonsmodellen består av tre deler: Sender, budskap og mottaker. I vår sammenheng er det også viktig å ta med kontekst. Jeg skal i dette arbeidet først og fremst se på teksten slik den fremstår fra forfatterens side. Jeg legger mindre vekt på hvordan resepsjonen er, hvordan teksten blir tatt mot. Forfatteren skriver innenfor en diskurs, eller det Christopher Hall kaller et fortolkningsfellesskap (Hall, 1997). Den sakkyndige har overlappende forståelse av faguttrykk og årsakssammenhenger med andre deler av hjelpeapparatet i feltet. Som forfatter har hun et bilde av idealtypisk mottaker eller

s. 18

autorisert leser (Garfinkel 1967 etter Engebretsen 2007). Dette kan begrense tekstens omfang fordi forfatteren bare skriver det som er strengt nødvendig for å ikke bli misforstått (Eco 1981 etter Aaslestad 1999). Det kan også begrense forståelsen av teksten for andre enn de innvidde, og det er samme mekanisme som lar forfatteren skrive noe mellom linjene.

Et streif innom vitenskapsteorien

I et kvalitativt arbeid må man i følge Creswell (2007) klargjøre posisjonen sin på en rekke områder. Både masteroppgaven i seg selv og de sakkyndige rapportene jeg studerer er kvalitative forskningsarbeider (Backe-Hansen & Øvreide, 1999). Begge arbeidene er hermeneutiske: De handler om forståelse. Disse betraktningene skulle derfor langt på vei være gyldige for både de sakkyndige og meg selv. Anthony Giddens peker på at ikke bare må jeg som student eller den sakkyndige i sin undersøkelse forstå hva som skjer, vi må også regne med at våre undersøkelsesobjekter har en selvforståelse. Han snakker derfor om en dobbel hermeneutikk (Gilje & Grimen, 1993). I følge Gadamer (Gilje og Grimen 1993) danner den kunnskapen man har fra tidligere grunnlaget for hva man kan forstå av det fenomenet man skal undersøke. Dette kalles for *for-forståelse*. Denne forforståelsen er en posisjon i den hermeneutiske spiralen som gir oss en *forståelses-horisont*. Det utgangspunktet man har bestemmer hva man får vite. Etterhvert som tolkningsarbeidet går framover, får man ny forståelse og horisonten endres. Idealet i denne sammenhengen vil være at min horisont nærmer seg horisonten hos undersøkelsesobjektene: De sakkyndige rapportene. Øvreide (Backe-Hansen & Øvreide, 1999) skriver at den sakkyndige må arbeide mye med å forstå den voksnes beveggrunner og atferd og signalisere tilbake denne forståelsen, uten at man markerer hverken tilslutning eller uenighet.

Jeg skriver dette arbeidet som et ledd i en etterutdanning for en praktiker. Ved fristen for levering har jeg 25 års praksis fra sosialt arbeid, de siste 8 av disse fra kommunalt barnevernsarbeid. Jeg tenker derfor at jeg kjenner barnevernsfeltet ut og inn og kan sette meg inn de mange små og store utfordringene som de ulike aktørene i materialet møter. Dette er en viktig del av min *for-forståelse*. Dette er en styrke for nærlesningen som denne oppgaven bygger på. Slik nærlesning handler bl.a. om å utgreie hva som har skjedd i løpet av en sakkyndig undersøkelse. Det handler også om hva som *ikke* skjer. Hva forteller barnet til den sakkyndige? Hva tier de stille om? Bakgrunnen min gir meg større grunnlag

for å lage hypoteser om det som ikke skjer og det som ikke blir fremstilt i teksten. Dette er fordi jeg ofte kjenner til liknende situasjoner fra min egen yrkespraksis. Jeg har gjerne hatt kontakt med klienten i lang tid slik at jeg har fått fyldigere forklaringer enn det er mulig å gi i en sakkyndig rapport og videre har jeg sett utfallet av sakene.

På den andre siden gjør forforståelsen min at jeg kan være blind for fenomener som er åpenbare for andre med større distanse til feltet. Det har i løpet av arbeidet vært en utfordring å identifisere og diskutere momenter fra handlingsforløpene som jeg til vanlig ikke tenker gjennom, som i hverdagen blir begrunnet med at det er vanlig praksis eller at det er sånn vi pleier å gjøre dette. En spesiell variant av dette er at jeg som yrkesutøver også er preget av konteksten min, både utdanningsmessig og organisatorisk. Siden barnevernsfeltet er delt mellom statlig og kommunal sektor og mellom bl.a. sosialarbeidere, psykologer og jurister, så er det duket for både profesjons- og andre motsetninger som bl.a. vil gi seg utslag i hvordan diskursen(e) blir utformet.

For å møte disse utfordringene, har det vært viktig med transparens, altså at jeg har vært så åpen som mulig om hvilke valg jeg har foretatt under analysene. Den løpende diskusjonen med en veileder som står utenfor dette fagfeltet er et viktig bidrag til valideringen. Hans kritiske spørsmål om «hvorfor» på en rekke punkt har gjort meg i stand til å øke transparensen.

Innsamling av materiale

Jeg kontaktet barnesakkyndig kommisjon og ba om å få kopi av ti anonymiserte rapporter etter et strategisk utvalg. Personvernombudet hadde avgjort at dette ikke var meldepliktig materiale, se vedlegg. Følgende utplukkskriterier ble lagt til grunn: 1. De skulle omfatte både saker for fylkesnemnda og for tingretten. Begrunnelsen for dette er at jeg ville ha både saker fra førsteinstansen og fra den rettslige overprøvingen. 2. Videre skulle rapportene være godkjent av kommisjonen uten eller med mindre merknader. Begrunnelsen var at jeg ønsket å se på rapporter som var blant det beste materialet som finnes i Norge, ikke trengte å vurdere selv om rapportene var gangbare. 3. Jeg ba også om rapporter som var mellom 15-25 sider lange. Jeg tok da til følge et råd fra An-Magritt Aanonsen, kommisjonslederen, hun mente at dette var tilstrekkelig for å lage en god rapport og at de lengste rapportene på over 70 sider kunne være mye preget av gjentakelser.

At det blir gjort strategiske valg, har redusert mengden materiale slik at det ble overkommelig innenfor prosjektets rammer. Det har også vært en tanke om at jeg skulle gjennomgå rapportene en for en til jeg fant metning. Denne metningen fant jeg aldri, hver rapport la nye innsikter til resten. Materialet har vært så heterogent at det er vanskelig å finne fellesnevner.

Materialet mitt er plukket blant godkjente rapporter, det omfatter både nye barnevernsaker og gjengangere i systemet. Fordelen med å gjøre det på denne måten er at de eksemplene som blir trukket fram er gangbar mynt i dagens barnevern-Norge. Prosjektet mitt har vært å diskutere fordeler og svakheter i gode rapporter, ikke undersøke om det er gjort dårligere arbeid i enkelte saker enn andre. Dette har konsekvenser for generaliseringen av funnene. Resultatene mine blir et argument i den prinsipielle diskusjonen om sakkyndige rapporter bør brukes eller ikke, hvor stor vekt man kan legge på materiale samlet inn på denne måten. Dette er en annen diskusjon enn spørsmålet om hvordan rettsinstansene skal forholde seg til denne typen kunnskap, som f.eks. Breivikdommen (Dom av 24.08.2012) eller diskusjonen om presedensene fra de amerikanske høyesterettsdommene i sakene Frye og Delbert (Zeedyk og Raitt 1998).

Jeg har videre støttet meg på *Veilederen* som departementet utgav (2009), ikke minst på rettleidende mal for arbeidet med sakkyndige rapporter og den skriftlige fremstillingen av dette. Det var denne som var gjeldende latin da de rapportene jeg har gått gjennom ble skrevet, seinere er denne endret noe på kommisjonens internettsider.

Resultat og presentasjon

Dette mastergradsarbeidet bygger på et omfattende empirisk materiale. Det er ikke stort nok til å bruke kvantitativ metode, men tildels større enn at det er lett å bruke kvalitative metoder. På grunn av de ytre rammene for oppgaven har jeg vært nødt til å gjøre vanskelige valg for å begrense arbeidet. Jeg hadde bedt om å få både sakkyndige rapporter som var skrevet til bruk i fylkesnemnda og tingretten. Det ble tidlig klart at det var store variasjoner i materialet. Hvorvidt det skyldes at utgangspunktet var forskjellig eller at de sakkyndige er ulike, kan jeg ikke svare på. Jeg ønsket å ta vare på dette mangfoldet – det viste at det var ulike måter å løse oppdraget som sakkyndig og selv om noen kanskje er bedre enn andre, så

var i det minste alle disse godkjent av barnesakkyndig kommisjon. Jeg arbeidet derfor videre med alle de ti rapportene jeg hadde innhentet.

Det er mye som er interessant for en som bruker sakkyndige rapporter. Jeg valgte tre ulike innfallsvinkler for å få et best mulig overblikk. Kostnaden er at hvert av emnene er blitt mindre grundig behandlet enn hvis jeg bare skulle tatt for meg et tema eller deler av et tema. Arbeidet er eksplorativt, ikke uttømmende. Jeg kan også se for meg andre spørsmål å stille til materialet, ikke minst gjelder det helheten ved rapportene: Er de skrevet i en rendyrket genre og i så fall hvilken? Er det et forskningsarbeid som følger god forvaltningsskikk og beskriver saken fra alle kanter eller er det en fortelling som følger narrative lover og velger ut de enkeltelementene som passer best med konklusjonen? Kanskje noen er sånn og noen slik, eller at det er snakk om blandingsformer. Jeg har ikke evnet å se systematisk på dette, men har tatt noe hensyn under utvelgelsen av eksempler, derfor er rapport a og b overrepresentert. Jeg har hentet sitater fra materialet som illustrasjoner til den løpende diskusjonen. Det har vært rikelig med steder å hente disse fra, men plassøkonomi har vært en faktor i utvelgelsen: Jeg har valgt korte og poengterte sitater der det er mulig. Noen steder viser jeg eksempler både på gode og dårlige måter å løse en oppgave på, andre steder bare en av delene. Det at jeg vanligvis viser hvilke tekstfragmenter jeg analyserer sikrer transparens.

Selve gjennomgangen av materialet

Materialet er blitt systematisk gjennomgått 8 ganger. Utgangspunktet var å forsøke å finne hva som egentlig står i erklæringene etter en fenomenologisk metode (Giorgi, 1985). Den første gjennomgangen var en kjapp gjennomgang av alle rapportene sammen med veileder for danne seg et foreløpig bilde og finne innfallsvinkler og problemstillinger. Dette gav utgangspunkt for koding av materialet. Jeg leste rapportene fire ganger og markerte med ulik farget tusjpen følgende områder: 1. Det som hadde med barnet å gjøre; 2. Det som har med foreldrenes historie å gjøre; 3. Det som har med den sakkyndiges besøk i foreldrehjemmet å gjøre og 4. Det som har direkte med den sakkyndiges person eller oppfatninger å gjøre. Kodingen ble validert ved at veileder kodet en av rapportene uavhengig av meg og at vi så sammenliknet resultatet. Etter hver rapport samlet jeg det som var kodet med en farge og kondenserte innholdet i hver av disse kategoriene slik at meningen kom tydelig fram.

Etter koding og kondensering ble status gjort opp. Noen viktige funn var gjort, som for eksempel at rapportene i det vesentlige handler om barna. Materialet kjentes likevel uhåndterbart: Kategoriene var ikke gjensidig utelukkende og det kunne videre være uklart hva som var den viktigste informasjonen i et utsagn f.eks. når en jente snakket om fosterhjemmet sitt. Gav dette pålitelig kunnskap om jenta eller fosterhjemmet eller ingen av delene? Siden de sakkyndige stiller mange spørsmål av dette slaget, altså spørsmål om personer som intervjuobjektet står i relasjon til, så blir det hele veien et spørsmål om tolkninger. I samråd med veileder endret jeg fokusområder og gikk gjennom materialet på nytt:

For det første for å gi en ytre beskrivelse av de ti rapportene. Resultatene fra dette finner man i mitt kapittel 3. Til dels gir jeg her tilsynelatende kvantitative svar, som f.eks. at 9 av 10 sakkyndige gjorde et eller flere hjembesøk i løpet av arbeidet sitt. Det fremstår slik i mitt materiale, men man kan ikke slutte seg til at dette gjelder sakkyndige rapporter generelt av flere grunner: For det første er materialet mitt valgt ut strategisk, ikke representativt, for det andre er det for lite i forhold til hele populasjonen til å gi annen informasjon om helheten enn at det og det fenomenet forekommer eller forekommer ikke.

Dernest gikk jeg gjennom materialet på nytt for å undersøke retorikken. Dette er beskrevet i finner vi igjen i mitt kapittel 4. Her har jeg gått inn i flere nivåer.

Det siste så jeg på hva rapportene kunne fortelle om den sakkyndige rollen, både hvordan vedkommende opptrådte under arbeidet sitt og hvordan dette fremstilles til bruk for barnevernstjeneste og ulike avgjørelsesinstanser. Dette er tema for kapittel 5.

Terminologi

Så langt det er relevant følger jeg ordbruken i de to offentlige skrivenene *Nou 2006:9 Kvalitetssikring av sakkyndige rapporter i barnevernsaker* (Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning 2006) og *Veiledende retningslinjer for sakkyndig arbeid i barnevernsaker for barneverntjenesten, fylkesnemnda og domstolen* (Barne- og likestillingsdepartementet 2009).

Det blir videre presisert at den sakkyndige sin status i rettssystemet er som informant eller vitne, de ekspertene som opptrer som meddommere blir i offisiell språkbruk kalt *fagkyndige*

(tvl kap. 9 mm). I litteraturen går ofte disse begrepene om hverandre. Det norske begrepet sakkyndig er i stor grad overlappende med det engelske begrepet *expert witness*.

I denne teksten er ordet *rapport* brukt om det skriftlige produktet den sakkyndige legger fram. Det kan være greit å vite at i mange andre sammenhenger, bl.a. NOU 2006:9 blir uttrykket *erklæring* brukt synonymt. Ordet *utredning* blir vanligvis brukt om hele arbeidet til den sakkyndige, der både intervjuer, dokumentanalyse, observasjoner mv kan inngå, ikke bare om det skriftlige sluttproduktet av prosessen. *Undersøkelse* brukes som begrep i barnevernloven § 4-3 og jeg har unngått å bruke dette som synonym for å hindre misforståelser.

Noen ganger vil jeg bruke ordet *avgjørelsesinstans* som en fellesbetegnelse på fylkesnemnda og domstolsapparatet.

Det er flere kvinner enn menn som er sakkyndige i Norge i dag, jeg har derfor brukt pronomenet *hun* for å vise til den sakkyndige med unntak av der jeg vet kjønn på vedkommende.

For å gjøre det enklere å lese sitater og drøftinger har jeg laget et mønster for oppdiktede navn slik at alle som opptrer i rapport a får et fornavn som begynner på a, alle navn i rapport b har forbokstaven b osv. I tabellen under kommer en kort omtale av rapportene:

Tabell 2: Oversikt over rapportene:

Rapport	Barnas navn, alder	Barna bor nå	Sted i rettsprosessen
a	Arthur, 15 år, Aina, 7 år	Arthur hos mor og far, Aina akutt plassert i beredskapshjem	Barnevernet vurderer omsorgsovertakelse
b	Brita, 15 år, Birger, 13 år	Hvert sitt fosterhjem	Barnevernet ønsker redusert samvær mellom foreldre og barn mens foreldrene har bedt fylkesnemnda om tilbakeføring av omsorgen for jenta. Saken av vært to ganger i fylkesnemnda og to ganger i tingretten tidligere.
c	Cecilie, 12 år	Akutt plassert i Beredskapshjem	Barnevernet vurderer tilbakeføring eller omsorgsovertakelse
d	David, 9 år	Hos mor og stefar	Barnevernet vurderer omsorgsovertakelse
e	Erika, 14 år	Hos mor og far	Barnevernet vurderer omsorgsovertakelse
f	Fatima, 16 år, Fahd, 14 år, Fathi, 13 år og Faraq, 13 år	Fathi i institusjon, de tre andre i hvert sitt fosterhjem	Foreldrene har anket omsorgsovertakelsen til tingretten
g	Gerd, 5 år	I fosterhjem	Barnevernet vurderer tilbakeføring til far
h	Hanne, 17 år, Hilde, 12 år, Herdis, 10 år og Helene, 8 år	Hanne og Hilde i et fosterhjem, Herdis og Helene i samme beredskapshjem	Foreldrene har anket omsorgsovertakelsen til tingretten
i	Iver, 9 år, Ingerid, 7 år	Sammen i beredskapshjem	Foreldrene har anket omsorgsovertakelsen til tingretten
j	Jorunn, 13 år, Jonas, 11 år	Hos far	Barnevernet vurderer omsorgsovertakelse

Kapittel 3: Hva inngår i en rapport?

I dette kapittelet starter jeg omtalen av de ti rapportene mine med å se på hvem som har bestilt disse og hvilken sammenheng de er skrevet for. Videre skal jeg undersøke hvordan de ti sakkyndige har bygget opp rapportene. Barne- og likestillingsdepartementet har laget en mal for hvordan disposisjonen i slike rapporter skal se ut. Den finner vi i et tillegg til Veileder for sakkyndig arbeid i barnevernssaker Q1158B (2009). Kommisjonen gjorde noen få endringer på dette i 2012. Disse beskrivelsene skal vise fram de store trekkene i materialet, både likheter og forskjeller, så skal vi i de neste kapitlene gå nærmere inn på teksten.

Empirien min er fra 2010 og forholder seg derfor til departementets standard (2009) uten endringer som grovt sett sier at oppbyggingen skal være som under:

1. Innledning
2. Innholdsfortegnelse
3. Opplysninger om hvordan utredningen er tilrettelagt og har foregått. Under dette punktet går man gjennom hvem som blir intervjuet, metode, hva slags dokumenter som har vært tilgjengelige og hvordan de involverte er informert. Departementet har ikke skrevet eksplisitt at også barna er involvert og skal ha informasjon. Kommisjonen rettet på dette i sin mal fra 2012. Mine funn tyder på at denne presiseringen dessverre var nødvendig.
4. Bakgrunn for saken – det vil si historiske opplysninger om familien
5. Aktuell situasjon – hvordan den berørte familien ser ut på undersøkelsestidspunktet. Dette blir begrunnet med at en rapport kan nyttes i flere år, og da er det viktig å få med konteksten for å hindre feil bruk seinere.
6. Redegjørelse for samtaler og undersøkelser som er gjort med barn, foreldre og andre.
7. Observasjoner og resultat fra tester.
8. Vurdering

9. Konklusjon og tilrådning.

Med unntak av siste punktet om tilrådning kan dette oppsettet minne om en vitenskapelig artikkel, som vanligvis skrives på mønsteret IMRAD: Introduksjon, metode, resultater og (And) diskusjon (Malterud, 2011). Punkt 1-5 unntatt punkt 3 tilsvarer innledningen, punkt 3 er metoden, punkt 6 og 7 funn eller resultater og punkt 8 vurderingen, er diskusjonsdelen. Jeg skal videre i dette kapitlet undersøke om de ti rapportene jeg mottok passer inn i malen fra departementet. Underkapitlene følger den samme nummereringen.

3.0 Bestilling av rapportene

Barnesakkyndig kommisjon fikk inn 545 rapporter for behandling i 2010, 857 stykker i 2011 og 975 rapporter i 2012. 70 prosent bestilt av barneverntjenesten. Fylkesnemndene sto for henholdsvis 5 og 3 prosent, mens domstolene rekvirerte henholdsvis 21 og 26 prosent. Private engasjerte sakkyndige i under 10 saker i året, avrundet til en prosent (Barnesakkyndig kommisjon 2010, 2011, 2012). Seks av mine rapporter er bestilt av barneverntjenesten, tre av tingretten og en av fylkesnemnda. Jeg antar at årsaken til at rapporten blir bestilt, har betydning for hvordan den blir sendt ut, men materialet mitt gir meg ikke mulighet for å undersøke dette.

3.1 Innledningen

Ifølge departementet skal innledningen inneholde noen få relevante opplysninger om navn, datoer mv, dessuten gjengi mandatet. Min egen gjennomgang ble hindret i at dette er nettopp slike opplysninger som er sladdet ut i materialet, men jeg har likevel grunnlag for å gjengi noen funn. De 10 sakkyndige har alle løst oppgaven, men på hver sin måte. Det er påfallende hvor ulike innledningene virker. Hovedtrekkene kan likevel deles i to: Det kan se ut som en rapport med en type forside eller som et langt brev til vedkommende barnevernstjeneste.

Hvilken måte dette løses på skulle ikke ha stor betydning for de private, men er viktig for de som håndterer flere rapporter: Barneverntjenester, advokater, kommisjonen, fylkesnemnda osv. Ensartede rapporter er lettere å lese og signaliserer tydeligere hva saken gjelder. Dette er nok også årsaken til at kommisjonen i sin nye mal i 2012 har presisert at det skal lages forside og angir hva som skal stå på denne. Det blir her bl.a. bedt om

s. 28

personalia på barn og foresatte. Dette er løftet ut og gjort tydeligere i forhold til departementets versjon der dette kommer som et punkt under «faktiske opplysninger om partene».

3.1.1 Mandatet

I departementets veiledende retningslinjer (2009) heter det at mandatet i de fleste tilfeller skal ta utgangspunkt i de vurderingsspørsmål som er reist om barnet og dets situasjon. Ordlyden kan nok variere, kondensater av de ti mandatene likner i hovedsak på eksempelet under som forøvrig er et autentisk mandat:

«Ta stilling til om Geir i dag kan gi Gerd forsvarlig omsorg, og om det, etter en samlet vurdering kan føre til alvorlige problemer for Gerd å bli tilbakeført til Geir.

Subsidiært: Vurder og gi en anbefaling på minstesamvær mellom Gerd og faren og Gerd og moren.»

Rapport G: Gerd, 5 år, Fylkesnemnda skal vurdere tilbakeføring til far.

De viktigste punktene handler om varianter av å undersøke:

- Foreldrenes omsorgskompetanse
- Barnets individuelle behov
- Hva slags samværsordninger som blir anbefalt.

Foreldrenes omsorgskompetanse kan være lite presisert som når det i dette sitatet helt enkelt blir spurt om far «*kan gi Gerd forsvarlig omsorg*» eller ha flere detaljer som omfatter tilknytning, grensesetting, evne til å holde struktur i hjemmet og evnen til å ta mot veiledning. Barnas behov er på samme måte lite presisert i mandatet. Det blir videre i mandatene krevd at den sakkyndige lager en prognose, slik som her: «*om det, etter en samlet vurdering kan føre til alvorlige problemer for Gerd å bli tilbakeført*». Vi ser også mandatspørsmål om hvordan punkt 1 og 2 står i forhold til hverandre. Det tredje punktet handler om hva slags samværsordninger som blir anbefalt. Dette er alltid et tema når et barn er plassert utenfor hjemmet, skal det være sjeldne eller hyppige samvær, med eller uten tilsyn. Noen ganger har

man erfaringer som kan evalueres, andre ganger må man gi kvalifiserte anbefalinger. Mandatene kan videre ta opp kontekstuelle forhold som f.eks slekta og skole, eller gi anvisninger på hvordan den sakkyndige skal gjennomføre arbeidet: Med individuelle samtaler, med observasjon og ved at man må gå gjennom relevante bakgrunnsopplysninger.

Mandatene blir etter mitt syn for generelle til å tilfredsstillende departementets krav fra veilederen: Departementet skriver at «mandatet skal formuleres av barneverntjenesten ut fra kjennskap til saken og ut fra faglige problemstillinger som krever spesiell faglig kunnskap» (2009, s. 22). Jeg finner at dette i liten grad gjenspeiles i praksis. I stedet blir den sakkyndige bedt om å utrede de samme spørsmålene som avgjørelsesorganet skal ta stilling til. Det er ikke sikkert at en slik praksis er så uheldig. Dersom de spørsmålene man stiller i mandatet blir for spesifikke, så kan svarene bli mindre anvendelige. Videre er det den sakkyndige som er eksperten, og som best skulle kunne gjøre de nødvendige presiseringene av oppdraget. Den sakkyndiges oppsummering av aktuell situasjon er et egnet sted for dette – dette kommer jeg tilbake til i punkt 3.5.

3.2 Innholdsfortegnelse

Departementet skriver at innholdsfortegnelsen hjelper oppdragsgiver med å finne relevant informasjon og er tidsbesparende i retten/fylkesnemnd. For så vidt skulle dette også lette foreldrenes mulighet til å holde oversikt. Videre er det med på å gi skrivet et rapport-preg. Seks av de ti rapportene har innholdsfortegnelse, resten mangler dette.

3.3 Utredningens tilrettelegging

Hvordan arbeidet med den sakkyndige utredningen blir lagt opp, er vesentlig å vite for å kunne vurdere kvaliteten av arbeidet. Denne delen av rapporten vil på mange måter svare til metodekapittelet i et vitenskapelig arbeid.

I rapport A blir det brukt omtrent en halv side på å referere tilretteleggingen. Det er gjennomført tilsammen 12 samtaler med barn, foreldre og andre informanter til saken, de såkalte komparentene. Vi kan lese dato for møtet og hvem som var tilstede. Videre får vi vite at «*[S]akens dokumenter er lest slik de ble overrakt undertegnede*». Dessuten kan vi lese at det er bestilt en nevropsykologisk tilleggsrapport.

I flere av de andre rapportene heter det på samme måte at tilsendte dokumenter er lest. I tråd med departementets anbefalinger får vi ikke den fulle oversikten over hva som er lest. Dette gjør etterkontroll av den sakkyndige rapporten vanskeligere eller umulig utover det som skjer i forbindelse med behandlingen i fylkesnemnd eller rettsinstans. Den mangler *transparens*. Jeg skjønner at plasshensyn gjør det vanskelig å ta oversikten inn i selve rapporten, i heldigste fall eksisterer oversikten hos barnevernet, ellers går muligheten for etterkontroll tapt. Jeg vil anta at denne innvendingen er særlig viktig når barnevernet ikke gjør hele mappen tilgjengelig men gjør et utvalg av hva som synes interessant.

I tillegg til at tilretteleggingskapittelet skal gi oss informasjon som lar oss vurdere kvaliteten av arbeidet, er dette et sted der vi kan få vite noe om hvordan rettsikkerheten til den enkelte blir tatt vare på i prosessen. Informasjon til de berørte om hva utredningen går ut på, taushetsplikten og andre rammer er sentralt for at den enkelte skal kunne ha innflytelse på egen sak. Dette blir også krevd i et eget punkt av i departementets mal. En lettest rapport skal følgelig ta opp punktet tidlig og eksplisitt, eksempel på dette finner vi i rapport E der det i punkt 2 e. heter:

«Informasjon til de involverte:

De involverte er informert om at undertegnede har taushetsplikt overfor utenforstående instanser, men ikke over sin oppdragsgiver som i dette tilfelle er Barnverntjenesten. Personene er informert om mandat og formål med utredningen. «

Rapport E: Erika, 14 år, barnevernet vurderer omsorgsovertakelse.

En annen måte de sakkyndige har valgt å gjøre dette på, er å ta det opp først når man kommer til beskrivelsen av den enkeltsamtalen der dette ble tatt opp med familien. I rapport A er det f.eks først på side 6 at mandat og taushetsplikt er tatt opp med foreldrene, etter flere sider med bakgrunnsopplysninger. Først i vurderingsdelen får vi vite at barna ikke er blitt informert: «*Den sakkyndige har valgt å ikke ta dette opp med barna grunnet deres svake kommunikative evner*». Jeg ser samme tendensen i rapport B, informasjon er gitt til foreldrene, men ikke til barna. Informasjonen er først gitt ved andre gangs besøk, og er referert til i den sammenhengen. Man må altså lete seg helt ut til side 17 før man får den

informasjonen. I den reviderte malen fra kommisjonen (2012) er det presisert at også barnet selv skal ha slik informasjon.

3.4 Bakgrunn for saken – historiske opplysninger om familien

Departementet skriver (2009) at det bør kun tas med relevante opplysninger som «kan belyse saken i henhold til mandatet», samt «en kort bakgrunn for saken». Hvis dette er godt kjent, så kan man vise til andre dokument. Den siste setninga er tatt ut i kommisjonens revidering. På samme måte som det neste punktet i rapporten om aktuell situasjon, bidrar de historiske opplysningene til å sette den sakkyndiges undersøkelse i kontekst og vise hva som blir tatt med av opplysninger til saken. Dette gjør at undersøkelsen blir mer transparent. I de åtte rapportene der bakgrunnen er omtalt i et eget kapittel, er det brukt mellom 1/3 side og 3 sider på dette. To av rapportene har ikke med et eget kapittel med bakgrunnsinformasjon. I flere rapporter tar man med foreldrenes oppvekst, i andre er det bare barnevernshistorikken som blir omtalt.

Jeg går nærmere inn på bakgrunnsinformasjonen i rapport B for å illustrere. Den er litt mer enn tre sider av en rapport på totalt 26 sider. Knappt halvparten av dette er viet et av familiemedlemmene: Birger, 13 år. Her leser vi en grundig gjennomgang av en omfattende utredningshistorie fra barnehagealder av. Den sakkyndige tar altså et steg tilbake i historien. Hva kan være hensikten med dette? Et retorisk ideal uttrykkes med slagordet «show – don't tell». Vi får vite at gutten er utredet for autisme og at det er funn som taler for at han har en lidelse i autismespekteret, men at symptomene spriker og at man derfor faller ned på en uspesifikk gjennomgripende utviklingsforstyrrelse som diagnose. At Birger gjennom oppveksten har hatt en alvorlig gjennomgripende forstyrrelse er selvsagt relevant, men i stedet for å bruke mye plass på å sitere gamle utredninger for å vise hvordan dette er utredet, kunne man heller tenke seg at den sakkyndige forklarte for lekfolkene i saken hvilke konsekvenser dette hadde i forhold til f.eks. oppdragelse, stimulering, atferd og andre viktige funksjoner. I denne sammenhengen er de fleste lekfolk: Foreldrene, fosterforeldrene, skole, barnevern og dommer og lekdommer de viktigste av disse. Denne forklaringen kunne vært generell og handlet om hvordan tenåringer flest håndterte en slik diagnose. Den sakkyndige kunne også begitt seg inn på det individuelle, i det vanskeligere feltet med å forklare ha som kan skyldes arv og oppvekst av Birgers utfordringer.

Som leser har vi forventning til presisjonsnivået. Det viktigste blir mest utbrodert, og dette virker selvsagt begge veier: Vi venter at det mest utbroderte også er det viktigste.

Askeladden grov i grua i 18 år før eventyret øker i intensitet. I den vestlige verden har vi fått den slags narrative strukturer innprentet i oss fra barnsbein av (Bordwell, 1985). Når utredningshistorien til Birger blir så grundig gjennomgått, har leseren en forventning om at dette er viktig. Vi skal seinere se i konklusjonen på rapporten om forventningen blir innfridd. Vi får også en målestokk: Hvis vi seinere i samme rapporten leser en kortfattet informasjon om et tema, vil kvantiteten og presisjonsnivået på denne teksten avgjøre hvordan vi rangerer det i forhold til denne utredningshistorikken: Er det neste temaet like omfattende og derfor like viktig, eller oppfatter vi det som grundigere eller mindre grundig?

Dette er et eksempel på en lese måte der man ikke automatisk tror at forfatteren har en klar tanke med det han skriver og at det han skriver er sant (Engebretsen 2007). Det er mulig å tenke seg at det kan være andre forklaringer enn denne som styrer hvordan disposisjonen av de sakkyndige rapportene ser ut. Den neste forklaringen kan være bekvemmelighets-hensyn. Det er lett for den sakkyndige å skrive om tidligere utredningsrapporter. De er kilder til konkret og detaljert informasjon i så store mengder man måtte ønske seg.

Presisjonsnivået er gjennomgående høyt. Dette er tjenlig i den slags utredningsrapporter fordi disse fører frem til en diagnose eller en anbefaling om bruk av spesialpedagog e.l. Det er ikke nødvendigvis like funksjonelt dersom det tas ut av sin kontekst. En tredje forklaringsmodell minner om modell nummer to: At det mest håndgripelige blir skrevet mest om. Det som lar seg måle og telle, det kvantitative. Andre slags spørsmål som om en mor er glad i gutten sin, er vanskeligere å besvare enn hvorvidt han har scoret slik eller slik på en test.

Det er et vanlig fenomen at tekster reproducerer eldre tekster. Dette kalles transtekstualitet (Genette, 1997). Vi har sett her at den sakkyndige rapporten om Birger tar opp i seg tidligere tekster om gutten. Disse har igjen sannsynligvis også tatt opp i seg tidligere erklæringer. Det er hovedpunktene som blir gjentatt, og dette gjør at livshistorien til den enkelte blir styrket på noen punkt mens en rekke detaljer forsvinner. Når fylkesnemnda eller retten skal behandle en sak, så leverer barnevernet en saksfremstilling vedlagt de viktigste dokumentene som skal tjenes som papirbevis i saken. Dette vil ofte være de samme dokumentene som blir referert eller parafrasert i den sakkyndige rapporten. Enkelte moment blir på den måten forstørret ved at de blir gjentatt.

En helt annen måte å fremstille den historiske bakgrunnen på er enkelt som vi kan lese i første avsnitt i dette sitatet:

«Foreldrene har hatt alvorlige rusproblemer og en ustabil livsførsel. Moren ruset seg under graviditeten. Gerd kom i beredskapshjem i desember 2006, da hun var 13 måneder, dernest i fosterhjem i Grua.» Rapport G: Gerd, 5 år, Fylkesnemnda skal vurdere tilbakeføring til far.

Dette blir utdypet videre seinere i rapporten: Om mors og fars problemer, behandlingshistorikk og hvordan saka står i dag, videre i hvordan utviklingen til Gerd i fosterhjemmet har vært. Det er ikke tatt med noe om behandlingshistorikk for jenta, heller ikke om saksgangen i barnevernet, sannsynligvis fordi det ikke har vært aktuelt.

3.5 Aktuell situasjon

Konteksten vil implisitt gå fram frem i store deler av rapporten. Det vil være særlig tydelig både i mandatet og den historiske bakgrunnen. For oversiktens del trenger den også å bli løftet frem i et eget kapittel.

«En kort beskrivelse av barnets og foreldrenes (omsorgsgiveres) aktuelle situasjon er viktig (...). sakkyndige rapporter kan bli benyttet i flere år. Ved en presisering av det kontekstuelle sikrer en at rapporten ikke misbrukes eller brukes som beslutningsgrunnlag i en tid eller situasjon hvor den ikke har gyldighet»

heter det i Veilederen (2009). Det utgjør stor forskjell for forståelsen av rapporten dersom barnet bor hjemme hos foreldre og søsken og alltid har gjort det, eller om det bor i fosterhjem og foreldrene flere ganger har gått til rettslige skritt uten å vinne fram.

Hvordan de sakkyndige har løst denne oppgaven, har også sammenheng med hvordan de løste oppgaven i det forrige kapittel. Den aktuelle situasjonen begynner der det historiske slutter. I fem av rapportene er disse to kapitlene også slått sammen. Dette er tydeligst der barnevernet allerede har flyttet barna ut av foreldrehjemmet. Da er det en direkte sammenheng mellom barnevernshistorikken og deres aktuelle bosituasjon.

3.6 Redegjørelse for samtaler og undersøkelser med barn, foreldre og komparenter

Departementet (2009) mener at man tidlig skal fremheve barnet for å tydeliggjøre hvem

som er hovedpersonen i saken. Man skal tilstrebe en beskrivende stil for å fremme objektivitet, men også la partene få komme med sitt syn på aktuelle spørsmål. Videre skal man ta hensyn til relasjonene partene har til andre informanter slik at videre samarbeid med f.eks behandlere og barnehage etc ikke blir unødig skadelidende.

Opplysninger om barnet og hva informantene mener om barnet og forholdene rundt er helt sentralt i de ti rapportene jeg har sett på. Det er snakket med de barna som er direkte berørt i alle de 10 rapportene som jeg har tilgang til. Møtene finner vanligvis sted der barnet bor, i tillegg er det gjort observasjoner under samvær. En typisk samtale med en ungdom kan begynne slik:

«Hun sa at hun ikke tenker så mye på det som skjer rundt henne med ny rettsak. Når foreldrene snakker stygt om fostermor og fosterfar slik de gjorde da undertegnede var hjemme hos dem i går, prøver Brita å ikke høre etter, eller hun går ut i stua (...) Det er greit å bo der hun bor, og hun trives på skolen og har venner. Senere sa hun at hun ikke liker å bo sammen med fosterfar. Hun liker fostermor som hun kan prate med, men ikke han som hun ikke har fått noe godt forhold til.»

Rapport B: Brita, 15 år, har bodd 5 år i fosterhjem. Foreldrene ønsker tilbakeføring til hjemmet, mens barnevernet vil redusere antall samvær.

Samtalen dreier seg om det vesentlige i saken og får frem hennes synspunkter og nyanser rundt dette. Hvordan har hun det der hun bor, på skolen og i fritiden? Hvordan er forholdet mellom Brita og foreldrene hennes? Et annet eksempel:

«Jeg fortalte kort om mitt oppdrag og hun lyttet til det og var stille og avventende. En ganske naturlig reaksjon på en fremmed dame som skal være med å bestemme hvor hun skal bo.»

Rapport C: Cecilie 12 år, bor i beredskapshjem, skal man tilbakeføre eller gjøre flyttingen permanent?

Også denne samtalen dreier seg om det vesentligste. Det er forøvrig den eneste rapporten det går tydelig fram at den sakkyndige har klargjort oppdraget sitt for barnet. Man skal også merke seg at den sakkyndige skriver hvordan hun tolker kroppsspråket til barnet. Beredskapsmor er tilstede som en støtte etter ønske fra Cecilie som først sitter tett ved henne og seinere under samtalen blir friere. Den sakkyndige snakker om «vondter», om hverdagslivet til jenta, hvordan hun har det i beredskapshjemmet og på skolen, om foranledningen til at hun flyttet, om konflikter mellom mor og far og om slekta si. Da den

sakkyndige hadde bestemt seg for sin tilrådning, så hadde hun et nytt møte med jenta.

Kvaliteten på samtalene kan variere. En mindre heldig variant finner vi i rapport J: Det er en utredning av omsorgssituasjonen for ei jente på 13 og en gutt på 11 som har hatt kontakt med barneverntjenesten omtrent siden gutten ble født. Far har fått informasjon om den sakkyndiges oppdrag, men det er tvilsomt om barna har det. Jenta forteller om hverdagen sin, med måltider og niste, plikter og hygiene, venner, skole og lekseoppfølging. Når hun får spørsmål om det er noe hun kunne tenke seg annerledes sier hun:

«(...) istedenfor køyeseng kunne hun ønske seg en vanlig seng, og hun ønsker seg større pult. Hun trenger også en koblingsledning (...) og det har hun sagt til pappa som skal prøve å fikse det.»

Rapport J: Jorunn, 13 år. Barnevernet vurderer å overta omsorgen

Man skulle nesten tro at det var en vaktmester som gjennomførte denne samtalen, ikke en sakkyndig psykolog. Barn deler ikke nødvendigvis den voksnes referanseramme men trenger informasjon og tilrettelegging for å kunne gi adekvat uttrykk for sitt syn. Jenta fikk i dette tilfellet ikke sjanse til å uttale seg om hvor hun ville bo fordi den sakkyndige ikke satte samtalen i riktig kontekst eller stilte de riktige spørsmålene. Årsaken til at den sakkyndige var på fisketur, kan ha vært for å skåne barnet fra å måtte grue seg til en omsorgsovertakelse som kanskje ikke ble noe av uansett.

Den sakkyndige har snakket med mor i 9 av 10 rapporter, det samme gjelder med far. Beredskapshjem, fosterhjem og institusjoner er blitt snakket med når det har vært aktuelt. Samtaler med barneverntjenesten er omtalt i 8 av 10 saker, barnehage eller skole er informanter til seks rapporter. Øvrig slekt og familie er snakket med i 4 saker, jeg merker meg at dette bare gjelder voksne personer. Det er snakket med andre i fire tilfeller. I tre av sakene er det gjort testing som i forbindelse med den sakkyndige utredningen.

3.7 Observasjoner og resultater fra tester

Den sakkyndige har vært på hjembesøk og observert samspill mellom foreldre og barn i løpet av ni av de ti utredningene. I en av disse var riktignok bare et av barna hjemme. Departementet (2009) ber om sammenfattende beskrivelser som er eksemplifisert ved særegne forhold. Dette neste sitatet er et konsist eksempel på den måten å skrive på:

Når David er opptatt med andre ting svarer han ikke på spørsmål. Når han seinere sitter opptatt med en bok forteller mor om en overraskelse han skal få siden. Dette reagerer han overhodet ikke på, og det virker som om mor er vant til å kunne omtale ham uten å være redd for at han skal få med seg det som blir sagt.

David, 9 år, spørsmål om omsorgsovertakelse jf bvl § 4-12

Den første setningen er en generell observasjon av gutten som kan være basert både på de sakkyndiges egne erfaringer og på det de ser av samspillet i familien. I den neste setningen gis et spesifikt eksempel: Mor forteller om en overraskelse han skal få. I den avsluttende setningen leser vi først at han ikke gir respons denne gangen, og så de sakkyndiges hypotese om at mor er vant til at han ikke hører på henne.

Det er gjort tester spesielt i forbindelse med tre av utredningene. En av disse gjelder evnenivået til foreldrene og to andre gjelder det aktuelle barnet, det er i det ene tilfellet gjort en intelligenstest, i det andre er det barnets atferd som ble undersøkt gjennom et standardisert rapporteringsskjema. Det er også gått gjennom testresultater fra tidligere utredninger som er gjort i andre sammenhenger og delvis også snakket med de som har utført disse. I alle de tre sakene blir validiteten av testingen trukket i tvil. Spesialpsykologen ved aktuell habiliteringstjeneste for David, 9 år, uttaler at de ikke vil konkludere i forhold til diagnose på bakgrunn av ustabiliteten knyttet til hjemmemiljøet hans og de omfattende atferdsvanskene i skolen.

3.8 Vurdering

Departementet skriver (2009) at vurderinger bør gjøres ut fra mandatet og ut fra en helhetlig faglig belysning. Den sakkyndige ekspertens rolle har først vært å utrede saken, i vurderingsdelen er det at fagligheten får størst spillerom. Jeg har sett at denne delen har fått omlag 20 prosent av plassen i hver rapport, med tre unntak der det er brukt mindre plass og et unntak der det er brukt mer. Vurderingen begynner med barna:

I utgangspunktet er guttene, som barn flest, avhengig av adekvat generell omsorg i form av primær beskyttelse og materiell omsorg samt støtte og stimulering avpasset til deres alder og modning. Spørsmålet er om de utover dette har særlige eller ekstraordinære behov.(...) samtlige i alvorlig grad viser skolefaglig underyting, dyssosial atferd, samt nedsatt sosioemosjonell kompetanse i

samspill med både jevnaldrende og voksne (...)

Vi har altså å gjøre med grunnleggende utrygge barn med alvorlige psykososiale funksjonsfall ved fravær av voksne de er villige til å ta imot støtte fra eller lene seg mot på barns adekvate vis.

Rapport F: Fahd 14, Fathi 13 og Faraq 13 - Rettslig overprøving av omsorgsovertakelse

Vi leser i første avsnitt om hva barn flest trenger. I neste utdrag får vi vite om de spesielle behovene hos disse barna, før vi i siste avsnittet får en foreløpig delkonklusjon hva gjelder de tre barna. Dette er en logisk og grei oppbygging. Språkføringen er kanskje for vanskelig til å være i tråd med departementets påminnelse i Veilederen (2009) om at de sakkyndiges fagkunnskap ikke er allemannseie og derfor krever sin forklaring. Jeg antar at begreper i dette sitatet som f.eks «primær beskyttelse», «sosioemosjonell kompetanse» og «grunnleggende utrygge» er spesifikke psykologiske termer som ikke kan oversettes ord for ord til dagligspråket men må forklares ut fra sin plass i en forskningstradisjon.

Vurderingen i denne rapporten fortsetter med fars og mors individuelle og samlede omsorgskompetanse, noen spekulasjoner om hva som kan være årsaken til at foreldreskapet brøt sammen og en ny foreløpig delkonklusjon:

Slik saken foreløpig er opplyst for de sakkyndige, fremstår det som utilrådelig i dag å anbefale tilbakeføring til hjemmet. Omsorgssvikten i hjemmet var av grunnleggende karakter, og foreldrenes holdning har primært vært benektende. Vi finner beskjedne holdepunkter for et avgjørende endringspotensiale hos foreldrene. Vi finner at dette indikerer at plasseringene bør anses som langsiktige for samtlige barn.

Rapport F: Fahd 14, Fathi 13 og Faraq 13 - Rettslig overprøving av omsorgsovertakelse

Samværsordningen blir også diskutert og man finner at den kan opprettholdes eller kanskje reduseres noe. Barneverntjenesten bør ha anledning til å sette inn tilsyn. Dette mønsteret for å bygge opp vurderingsdelen finner jeg igjen i andre rapporter i materialet. Ikke alle er like forbeholdne eller faglige:

(...) Begge barna fremstår som godt ivaretatt i sine fosterhjem, og har hatt en positiv utvikling på alle utviklingsområder etter omsorgsovertakelsen. En tilbakeføring til foreldrene vil sette deres videre utvikling i fare i det foreldrene ikke vil kunne gi barna den utviklingsstøtte, omsorg og oppfølging som de er i behov av. Brita vil være i faresonen for å havne i et negativt miljø utsatt for påvirkning fra eldre ungdommer og etter hvert falle utenfor samfunnet slik hennes foreldre har

gjort. Hun vil kunne søke tilflukt i rus som kompensasjon for udekkede følelsesmessige behov. (...)
Rapport B: Brita, 15 år og Birger 13, har bodd 5 år i fosterhjem. Foreldrene ønsker tilbakeføring til hjemmet, mens barnevernet vil redusere antall samvær.

I den første setningen får vi vite at barna er godt ivaretatt og har hatt en god utvikling i hvert sitt fosterhjem. Konsekvensen av tilbakeføring er tema for neste setning, den er like tydelig som den første, at det vil sette videre utvikling i fare. Vi får også vite grunnen til dette: At foreldrene ikke kan gi barna det de trenger. Dette er klar tale som partene og fylkesnemnda lett kan ta stilling til. Fortsettelsen er vanskeligere å forsvare. At «Brita vil være i faresonen for å havne i et negativt miljø (...) og kunne søke tilflukt i rus» fremstår som spekulativt og uten konkrete holdepunkter i rapporten ellers.

3.9 Konklusjon og tilråding

Omfanget av dette kapitlet kan variere fra fire linjer (to rapporter) til et par sider. De korte konklusjonene følger logisk av resonnementene som er utført i vurderingsdelen. I en av de lengre konklusjonene er større deler av drøftingen tatt inn i sluttkapitlet. I de rapportene der den sakkyndige foreslår at barnet blir i foreldrehjemmet, blir det også listet opp en rekke anbefalte tiltak for å styrke omsorgen. Et eksempel på dette ser slik ut:

Mor vurderes med tilstrekkelig evne til å ivareta omsorgen for David, og vi anbefaler derfor at han fortsetter å bo med henne. Vi ser likevel at mor har noen utfordringer for egen del, og at David har tydelig utviklingsforsinkelse og atferdsvansker som vi medføre et visst hjelpebehov i familien. Vi gir derfor følgende anbefalinger for tiltak: Rapport D: David, 9 år, vurdering av omsorgsovertakelse

Det følger så korte anbefalinger om tilsammen sju tiltak: Fra ansvarsgruppe, til å involvere andre hjelpeinstanser og familien, veiledning til mor og barnevernets kontroll med utviklingen. Dette gir et solid grunnlag som barneverntjenesten kan bygge på og evaluere utviklingen i forhold til.

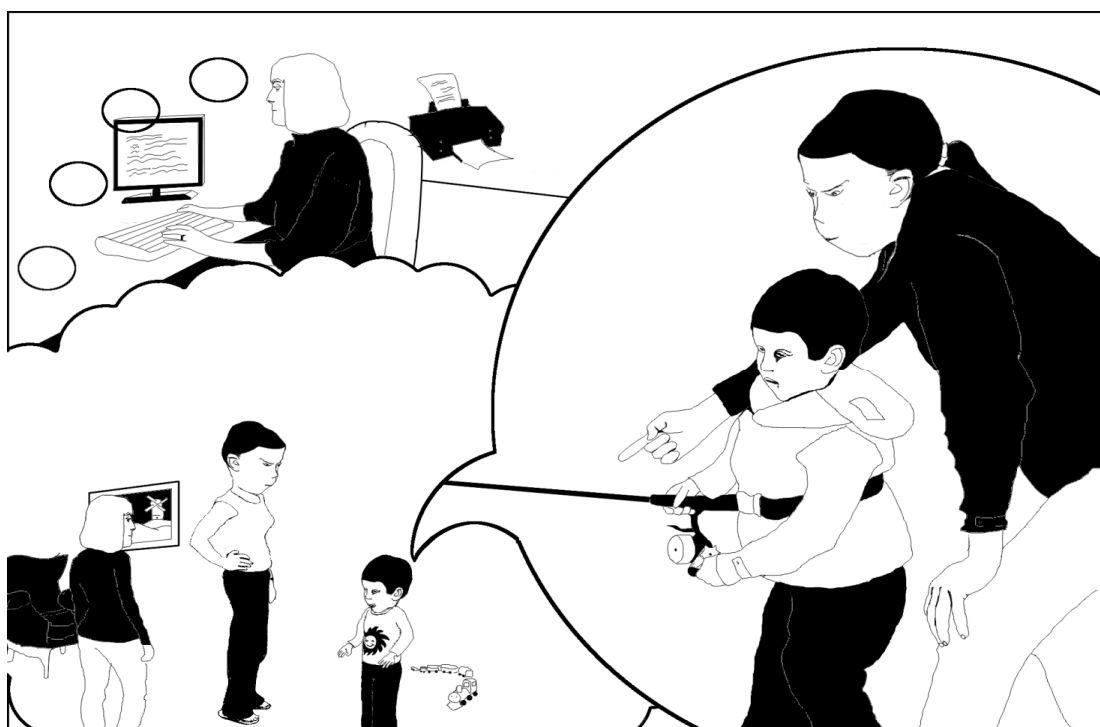
Merknader til disposisjonen av rapportene

Jeg har i dette kapitlet vist hvordan rapportene i store trekk følger malen fra veilederen
s. 39

(2009). Beskrivelser av barna er det viktigste i rapportene, det beskrives saksdokumenter om barn, samtaler og observasjoner med barn og samtaler med de voksne i saken om barna. Det har vært hjembesøk og observasjon i arbeidet som blir beskrevet i ni av ti rapporter. Jeg har pekt på mangler når det gjelder hvordan den sakkyndige har beskrevet hvordan hun tilrettelegger arbeidet sitt, ikke minst at det ikke kommer fra at barna er informert om arbeidet. Punktene historisk bakgrunn og aktuell situasjon er viktig ved eventuell gjenbruk av rapportene. Her har jeg omtalt en god og en mindre heldig måte å gjøre dette på. Vurderingsdelen får rundt 20 % av plassen i rapportene. Disse er logisk oppbygd. Jeg har vist to mindre heldige trekk man kan finne: Den ene er utstrakt bruk av fagtermer uten at disse er forklart, den andre er at det gjøres prognoser som det ikke er grunnlag for.

Kapittel 4: Rapporten som tekst

I forrige kapittel så vi på formverket eller med andre ord hvordan de sakkyndige rapportene var bygd opp i forhold til en fast struktur som var gitt på forhånd. I de neste kapitlene skal vi se på innholdet i rapportene og hvordan dette blir fortalt. Den sakkyndige har skrevet en tekst, og som andre tekster kan den dekonstrueres. Det første vi skal gjøre er å undersøke hvordan den sakkyndige fyller rollen sin som skribent. Deretter skal vi ta for oss innholdet i rapporten på flere nivå. Det første nivået er hva som skjer under feltarbeidet til den sakkyndige. Den sakkyndige har vært deltaker selv og har direkte tilgang til hendelsene. Dette blir behandlet i kapittel fem. På det neste nivået finner vi den informasjonen som den sakkyndige får vite av andre. Dette er hendelser som den sakkyndige ikke selv har vært vitne til, men som blir gjenfortalt med henne til stede. Skriftlige rapporter er også på dette nivået. Dette indirekte eller sekundære nivået blir behandlet sist i kapittel fire. Vi kan se denne sammenhengen på illustrasjonen:

Illustrasjon 4.1: Sammenheng mellom de forskjellige fokus for analyse

I det øverste venstre hjørnet av illustrasjonen ser vi den sakkyndige foran datamaskinen sin. Hun produserer en tekst ut fra ulike kilder. Kildene kan være skriftlig materiell som er produsert tidligere eller det som har skjedd under oppdrag, i møter og på hjemmebesøk av samtaler og observasjoner. Den sakkyndige må velge hvordan hun gjengir disse kildene i

rapporten. Et eksempel kan være at en samtale med en informant kan gjengis i direkte tale eller som referat.

I hjørnet under ser vi den sakkyndige under feltarbeidet, hun er på besøk hjemme hos en mor og et barn. I løpet av besøket samtaler hun med begge to, i tillegg gjør hun observasjoner både av fysiske forhold og av hvordan aktørene forholder seg både til henne og til hverandre. Dette er et direkte eller primært nivå i analysen min.

En viktig del av samtalene handler om at informanten forteller om ting som har skjedd tidligere. Hele høyre siden av illustrasjonen viser den unge guttens fortelling om en fisketur mor og han har vært på.

Informanten fremstiller sin versjon av virkeligheten slik han/hun har oppfattet dette. Fremstillingen kan også være mer eller mindre beregnet på å tjene interessene til informanten. Hendelsene blir bearbeidet to ganger fra de finner sted til de havner i rapporten: Først i informantenes gjenfortelling og så når den sakkyndige tar det med i rapporten. Dette representerer derfor et sekundært eller indirekte nivå i analysen.

En viktig påminnelse før jeg gyver løs på selve analysene: Jeg har mottatt rapportene ferdig anonymisert og har ikke hatt noen muligheter til å jamføre innholdet med virkeligheten, med rettsdokumenter eller liknende. Jeg har derfor ingen ambisjoner om å finne fram til en «sannhet», men jeg kan gjøre rimelighetsbetraktninger, identifisere ulike fortellinger i materialet og konstatere eventuelle interne motsetninger. Det er viktig å huske på at alt i rapportene er sett gjennom den sakkyndiges briller. Jeg har for enkelhets skyld ofte sløffet å nevne dette om igjen og om igjen. Når jeg f.eks. skriver om «den enkelte sin konstruksjon av sin egen historie», så ber jeg om at det blir lest som «den enkelte sin konstruksjon av sin egen historie *slik dette blir oppfattet og blir fremstilt av den sakkyndige i rapporten*». Det er dette som skal undersøkes i min analyse.

Den sakkyndige som forfatter

Et ideal for sakkyndige rapporter kan være at virkeligheten – eller i hvert fall de viktigste delene av denne- blir fremstilt på en mest mulig sannferdig måte. Vi venter oss at det vi leser i teksten var det som virkelig skjedde. For å få dette til skal store deler av saklige tekster skrives slik at leseren ikke merker at det er en forteller til stede. Det vil være to

naturlige unntak: Det ene er når metoden er viktig: Den sakkyndige har deltatt i handlingen, stilt spørsmål under et intervju osv. Det den sakkyndige har sagt eller gjort har direkte betydning for det informanten sier eller gjør. Det andre unntaket vil være når den sakkyndige skal komme med vurderinger som kvalifisert fagperson.

Jeg skal belyse dette med noen eksempler hentet fra rapport E. :

«Erika beskriver seg selv som snill, blid og rolig. Hun er stille fordi hun ikke har så mange venner, nesten ingen, men hun har noen venner utenom skolen. De går på kino og bader sammen, så besøker de hverandre og holder kontakt med hverandre på nettet. (...)

I fritiden ellers er hun opptatt av riding. Jeg er ikke redd, har detti av flere ganger (Original utbeving). Ellen (Støttekontakt, min merknad) har sagt at jeg er tøff på basteryggen. Når hun blir stor, har hun lyst til å bli ridelærer eller dyrlege. Hun har mange venner i ridemiljøet. (...)

Hun sier til den sakkyndige at han ikke må tro det barneverntjenesten skriver om henne. Er ikke bortskjemt nå, var det før. Vet det blir konsekvenser hvis jeg gjør noe galt. Blir jeg behandlet godt, er jeg snill tilbake» (Original utbeving).

Når det gjelder lekser så sier Erika at hun er flink til å gjøre dem (...)

Rapport E: Erika 14 år. Vurdering til barneverntjenesten av jenta og forholdet til foreldrene

I tre av disse avsnittene er den sakkyndige usynlig for leseren. Vi regner med at hun er til stede, fordi at når Erika beskriver seg selv, må det nødvendigvis skje til noen andre. Bare i det tredje avsnittet blir den sakkyndige eksplisitt nevnt, og da i tredje person: «Den sakkyndige». En annen variant kan være å skrive «undertegned».

Sitatene overfor gir oss også eksempler på ulike måter man kan gjengi samtale på. Det er talemålsnært, og skrevet i enten fri indirekte tale eller direkte tale. Den originale utbevingen skal markere direkte tale. Dette ser vi også av ordet «detti». Dette er en muntlig form av et slag som ikke blir brukt andre steder i teksten. I fri indirekte tale er den muntlige ordstillingen beholdt, men pronomenet «jeg» byttet ut med navnet eller «hun», pronomenet «vi» er byttet ut med «de». Det første avsnittet i sitatet er skrevet i fri indirekte tale. En

tredje måte å gjengi en samtale på er parafrasen eller omskrivingen. Første og siste setning i andre avsnitt er sannsynligvis eksempler på dette. Skribenten trekker sammen det viktigste som blir sagt og gjengir dette med sine egne ord.

Drøftingen av disse sitatene har vist oss at det har stor betydning hvilken måte virkeligheten blir gjengitt i tekst på. Når den sakkyndige som tilhører ikke står klart frem, gir teksten inntrykk av å være mer objektiv. Stilen er refererende, og et referat er det vanskelig å være enig eller uenig i for en som ikke var tilstede. Det er ikke noe forteller-jeg som leseren kan være enig eller uenig med. Det er et spørsmål om Erika blir riktig fremstilt i dette referatet. Hun fremstår som en nokså vanlig jente på sin alder. Hun kan virke moden når hun går så systematisk gjennom de ulike livsområdene. Dette er ikke umiddelbart forenlig med det inntrykket jeg har fått fra resten av den sakkyndige rapporten. Da må vi huske på at Erika hadde utrederen som los gjennom intervjuet, og at det kan være et spørsmål fra ham styrte både tema og fremdrift.

Samtalen bærer preg av en dialog, selv om den ene samtaleparten stort sett er underforstått. Den sakkyndige kunne valgt å parafrasere informasjonen fra intervjuet i stedet for, men den måten som er valgt virker mer intim og autentisk. Videre innebærer en parafrasering alltid tolkninger. Selv om tolkningene er lojale er det alltid en mulighet for misforståelser. Det er også et uttalt mål at barnas stemmer skal løftes fram og bli hørt (FNs barnekonvensjon 1979). Ved å skrive talemålsnært virker stemmene mer ekte, og muligheten for kontroll øker, selv om jeg antar at den er nokså akademisk i hvert fall når det gjelder for barnas vedkommende.

Appellative ord

Det neste vi skal se på er hvordan valg av enkeltord kan bidra til å farge fremstillingen. I en saklig tekst skiller man mellom fakta og vurderinger. Dette gjør det lettere for leseren å se om man er enig med forfatterens vurderinger. En mindre ryddig måte er det når skribenten systematisk velger verdiladde ord i saksfremstillingen. Dette kan tolkes som at skribenten har bestemt seg for konklusjonen før han startet skrivingen. En slik implisitt måte å argumentere på er vanskelig å forsvare seg mot. Det er heller ikke slik i mitt materiale at den sakkyndige drøfter dette åpent i diskusjonsdelen av rapporten. Vi skal illustrere dette med noen sitater fra rapport B: Denne teksten gjelder Brita på 15 år og Birger på 13. Birger

har en psykisk lidelse. De to ungdommene har bodd i hvert sitt fosterhjem i fem år, og rapporten er bestilt av barnevernet i forbindelse med at de vil gå til fylkesnemnda for å be om reduksjon i samværet med foreldrene. Foreldrene har på sin side bedt om tilbakeføring av omsorgen for jenta.

Før informantene kommer til orde i rapporten, så gjenforteller den sakkyndige de viktigste bakgrunnsopplysningene om Brita, Birger, storebror, mor og far, særlig blir det lagt vekt på utredningene som er gjort av Birger. Språket her er tilsynelatende refererende og nøkternt: Mor er nevnt i to avsnitt:

«Barnas mor, Birgitte, f. 1966, har vært hjemmeværende med omsorgslønn fra kommunen pga. et sterkt funksjonshemmet barn f. 1990. (...)

Birgitte har handelsskole. Hun har arbeidet i barnehage. Etter at storebror ble født, har hun ikke vært i arbeid utenfor hjemmet. Hun har hatt hyppige legekontakter og brukt sterke smertestillende medikamenter (Paralgin forte), tidvis også muskelavslappende medikamenter og sovemedisin. Hun har fått foreskrevet Vival mot angst. Birgitte har slitt med migrene, spenningshodepine og muskelsmerter.»

Rapport B: Birger 13 år, Brita, 15 år, har bodd 5 år i fosterhjem. Foreldrene ønsker tilbakeføring av jenta til hjemmet, mens barnevernet vil redusere antall samvær.

Ved første gjennomlesning ser dette ut som en kort og grei fremstilling av de viktigste opplysningene om mor. Siden dette er bakgrunnsopplysninger hentet fra papirene, må man anta at denne forståelsen er lagt til grunn også under tidligere saksbehandling, og kanskje også at Birgitte har fått uttale seg om hvorvidt dette er en riktig forståelse av hennes liv. Det blir imidlertid brukt et vurderende begrep i sitatet vårt: Legekontaktene har vært «hyppige». Hva betyr egentlig dette? Årlige? Månedlige? Flere ganger for uken? Hvor lenge har dette vart? Hele voksenlivet? Siden eldstemann ble født? Har det vært kontinuerlig eller sporadisk? Vi ser at også andre tidsangivelser i avsnittet er upresise eller mangler. En ting som kan tyde på at legekontakten og bruken av de sterke smertestillende medikamentene er kontinuerlig, er at vi kan lese at hun «tidvis har fått muskelavslappende medikamenter og sovemedisin». Det ser ut som om det blir fremstilt som en motsetning at disse medikamentene blir utdelt sporadisk. Vi kan spørre oss om det er naturlig for den sakkyndige å nevne medisiner før diagnosene eller om dette tjener en bestemt hensikt. Er

s. 45

poenget her at kvinnen er syk uten at helsevesenet klarer å hjelpe henne – eller blir det antydnet at hun er medikamentmisbruker med diffuse påskudd? Vi kan også spørre oss om hva som ligger bak måten opplysningene er plukket ut på, for eksempel er ikke mors forhold til slekten sin nevnt, selv om dette er et viktig tema i barnevernet. Dette kommer imidlertid den sakkyndige tilbake til seinere i rapporten.

Videre i samme rapport blir bekymringsmeldingene blir summarisk referert: Før tvangssaken ble behandlet av Fylkesnemnda i 2005 kom det i alt ni stykker fra ulike instanser. Den første kom i 1992:

«innholdet i bekymringene har dels gått på de fysiske forholdene i hjemmet med dårlig hygiene, skitt og søppel i hjemmet, røyking inne, mangel på daglig stell som rene klær og personlig hygiene, dels svikt ifht. oppfølging og stimulering av barnas intellektuelle utvikling, samt at barna var mye syke. Det har også vært meldt om bekymring for fars alkoholbruk, vold i hjemmet, samt at foreldrene sov til langt på dag. Barneverntjenesten hadde vært inne med hjelpetiltak fra oktober 2000 (...).» Rapport B: Birger 13 år, Brita, 15 år, har bodd 5 år i fosterhjem. Foreldrene ønsker tilbakeføring av jenta til hjemmet, mens barnevernet vil redusere antall samvær.

Dette sitatet gir et dårlig inntrykk av familien. Den første meldingen gjaldt tydeligvis storebror, og så har det fortsatt med flere meldinger etterhvert. Også her må vi lese mellom linjene siden den sakkyndige ikke gir mer informasjon selv: Barnevernet har plikt etter § 4-3 i barnevernloven til å undersøke og vurdere hver eneste melding. Når første tiltaket ble satt i verk i år 2000, betyr dette at den første meldingen og de som fulgte på de neste åtte årene ble henlagt uten tiltak. Årsaken kan være at meldingene var grunnløse eller at barnevernet ikke klarte å samarbeide med familien om hjelpetiltak, og at barnevernet ikke vurderte innholdet som så alvorlig at det var riktig å gå til tvangssak. Det er en lettvin og kanskje nærliggende antakelse at når barnevernet fikk medhold av Fylkesnemnda i 2005 så medfører det automatisk at alle tidligere meldinger er verifiserte. Den sakkyndige argumenterer ikke videre for en slik hypotese. Jeg har ikke grunnlag for hverken å bekrefte eller tilbakevise denne antakelsen.

Til sist i bakgrunnsavsnittet får vi vite at i forbindelse med både fylkesnemndssaken i 2005 og anken til tingretten året etter har det blitt skrevet sakkyndige rapporter av en annen psykologspesialist. Saken var også oppe i begge instanser i 2008 og skal nå fremmes for en

avgjørelsesinstans for femte gang. Før den sakkyndige tar fatt på hoveddelen av rapporten: Intervjuer og observasjoner, synes det å være etablert et bilde av foreldrene som ikke er forenlig med god barneomsorg. Jeg kommer tilbake til språkbruken i et nytt sitat fra denne rapporten lenger nede, og tar da også opp bruken av anførselstegn.

Innholdet i teksten

Vi husker figuren side 41 der jeg skilte mellom det direkte nivået som den sakkyndige observerte selv og det indirekte nivået der hun ble fortalt fra familiens historie. I resten av dette kapitlet skal vi være på det indirekte nivået. Jeg skal vise eksempel på hvordan den sakkyndige lar informantene sine komme til orde og gjengir deres egne fremstillinger og vurderinger. Dette kaller jeg for historier eller fortellinger. Jeg antar at hver enkelt person har en livshistorie - en fortelling som han eller hun har laget om seg selv og sitt forhold til omgivelsene. Denne passer sammen med de nærmeste sine livshistorier, familien og slektas, men kan være tydelig ulik til den fortellingen vi får høre fra de som ikke lenger hører til denne gruppen, f.eks. fra en far som har flyttet ut eller en tante som er på kant med resten av slekta. Den sakkyndige trenger ikke ta stilling der og da til hva som er mest sannsynlig, men gjengi fortellingene tro mot den som forteller. Den som leser den sakkyndige rapporten får ikke direkte tilgang til livshistorien til den enkelte, men ser den slik den sakkyndige har oppfattet og fremstilt den.

Man må anta at barnevernet i mange tilfeller har en avvikende fortelling. Det blir lagt større vekt på ytre omstendigheter enn gode tanker som er ikke er så lett tilgjengelige. For å vise dette kan vi se på et avsnitt fra rapport B. Det fortelles om det lykkelige livet i familien før omsorgsovertakelsen, godt dokumentert med bilder.

Mor hadde funnet frem album, og jeg fikk se bilder av Birger og Brita, som mor hadde laget hvert sitt album av. Det var bilder av barna alene og sammen med familie; besteforeldre, foreldre og annen slekt. Birger og Brita så også på bildene med interesse. Far ga uttrykk for at det ikke stemmer at de aldri gjorde noe sammen med barna. Han sa at de var på båtturer, fisketurer, campingturer og turer i fjellet. Han viste bilder av båten de hadde som het «Bella». (...) (Her følger noen omstendigheter rundt salg av båten, min anmerkning). For pengene de fikk for båten, pusset de opp hele huset, men heller ikke det hjalp for å få barna tilbake. De pusset opp pga. kritikk fra kommunen om at det ikke så bra ut i hjemmet deres. Far snakket

*om dette uten å bry seg om at barna var tilstede (...)*Rapport B: Birger 13 år, Brita, 15 år, har bodd 5 år i fosterhjem. Foreldrene ønsker tilbakeføring av jenta til hjemmet, mens barnevernet vil redusere antall samvær.

Barnevernets fortelling er implisitt og kommer delvis til syne i eksemplet ved at den argumenteres mot. Det er tydelig at hele familien er kjent med fortellingen, det er mor som har laget album, far som snakker og forklarer mens barna ser interessert på. Den sakkyndige kunne forfulgt denne tråden videre og fått fram flere detaljer om hvordan det som far og mor ser på som den gode tiden familien artet seg. Hun gjør ikke det, men konstaterer at far ikke skjermer barna fra sin kritikk av kommunen.

De viktigste private deltakerne i rapportene er barna, mor, far og øvrig slekt. Barnevernet står i en særstilling som deltaker fra det offentlige apparatet. Videre treffer vi lærere og psykologer. I en mellomstilling står fosterforeldre, som på den ene siden arbeider på oppdrag fra barnverntjenesten men på den andre siden har et heldøgns omsorgsansvar med stor grad av selvstendighet under utførelsen. Enkelte deltakere er enda fjernere, de har snakket med en av hovedpersonene som så har fortalt dette til den sakkyndige. Det er snakk om andrehånds informasjon allerede når det kommer til den sakkyndige. Herfra er ikke vegen lang til de rene myte-aktige konstruksjoner, som når far sier at «kommuner er flinke til å bruke utmattelsesteknikker» (rapport H). Dette kan vi se som hans kondensat av en rekke transaksjoner med kommunale folk – som han slett ikke trenger å ha vært med på selv engang og som samtidig passer godt med hans historie. Dette kan vi se som en representasjon av det narrative vi kan kalle «den lille mann (eller kvinne) mot systemet». Kommentarsidene på avisenes nettsider er fulle av slike representasjoner.

Deltakerne får roller for eksempel som helter og skurker i hverandres historier. I tillegg til helter, skurker og bipersoner, så har vi ulike oppdrag, vi har rekvisitter, det er videre et forløp i fortellingene og gjerne en sammenheng, mening og moral. Vi skal først og fremst se på ulike rollekonstruksjoner. For enkelte aktører kan nok behovet for å (bort)forklare enkelthendelser være så stort at mye av resten av fortellingen må formes rundt det. Dette ser vi for eksempel i rapport I der far er anmeldt for å ha slått barna. Både han og mor bruker mye tid når de snakker med den sakkyndige på å argumentere for at dette er feilaktig: Det er heller snakk om språklige misforståelser, politiets manipulasjon av vitner, sjokk over anklagen eller at en enkelthendelse er overdrevet både i innhold og ved at det

s. 48

blir påstått at liknende ting har skjedd gjentatte ganger over tid. Jeg her også tatt inn et sitat fra sønnen i huset seinere i kapittelet.

Det er enda en ting å bemerke når det gjelder rekonstruksjonen: Familiene som bidrar i undersøkelsen den sakkyndige gjør, er i større eller mindre grad strategiske aktører. Den sakkyndiges mening har stor vekt når kanskje det viktigste spørsmålet i livet skal avgjøres. Det gjelder derfor å fremstå i best mulig lys. Også komparentene har en innsats, selv om den ikke er like stor. Fosterermødre, lærere, psykologer og andre som blir intervjuet har en åpenbar interesse i å fremstå som kompetente arbeidstakere som har gjort det de kunne ut fra forholdene.

Vi skal se på utdraget fra samtalen med Erika en gang til. Hun gir en beskrivelse av seg selv, forteller om venner, fritid og hvor godt hun gjør det på hesteryggen. Hun trekker inn andres mening om seg selv og sier noe både om egen og andres oppførsel. Sist i dette sitatet kommer hun også inn på skolen.

Erika beskriver seg selv som snill, blid og rolig. Hun er stille fordi hun ikke har så mange venner, nesten ingen, men hun har noen venner utenom skolen. De går på kino og bader sammen, så besøker de hverandre og holder kontakt med hverandre på nettet.

I fritiden ellers er hun opptatt av riding. Jeg er ikke redd, har detti av flere ganger (Original utheving). Ellen (Stottekontakt, min merknad) har sagt at jeg er tøff på hesteryggen. Når hun blir stor, har hun lyst til å bli ridelærer eller dyrlege. Hun har mange venner i ridemiljøet. (...)

Hun sier til den sakkyndige at han ikke må tro det barneverntjenesten skriver om henne. Er ikke bortskjemt nå, var det før. Vet det blir konsekvenser hvis jeg gjør noe galt. Blir jeg behandlet godt, er jeg snill tilbake (Original utheving).

Når det gjelder lekser så sier Erika at hun er flink til å gjøre dem (...)

Rapport E: Erika 14 år. Vurdering til barneverntjenesten av jenta og forholdet til foreldrene

Erika er snill og stille, men tøff på hesteryggen. Hun trekker inn et vitne som hun legger ordene i munnen på. Hun kommenterer også barnevernets mening: Den sakkyndige må ikke tro på det de sier. Erika viser at hun forstår at den sakkyndige også har snakket med eller skal snakke med barnevernet og foregriper dette ved å argumentere mot det de

kanskje mener. Det viktigste argumentet hennes er at barnevernet har en utdatert kunnskap om henne, hun er ikke bortskjemt lengre. Erika står fram som en strategisk aktør i sin egen sak. Hun forteller i dette korte utdrag om fortid, nåtid og gir anvisninger på hvilken posisjon hun ønsker for seg og andre i fremtiden: *Blir jeg behandlet godt, er jeg snill tilbake.*

Konstruksjon av en familie

Ikke bare enkeltpersoner blir konstruert, dette gjelder også familier og andre slags grupper. Når vi leser referater fra hjemmebesøk, så kan vi få ganske tydelige bilder av en familie på en side eller to. En mekanisme som er viktig, er at leseren selv fyller ut det som mangler og skaper mønster selv med få holdepunkt. Jeg skal bruke sitatene under som illustrasjon. De er fra to ulike hjemmebesøk i løpet av kort tid. Vi skal også se hvordan familien tilskrives ulike roller.

Far åpnet døren. Arthur stod ved hans side. Gutten var blid og håndhilste. Far var tydelig nervøs. Før utgangsdøra ble lukket igjen sa han: «Unnskyld, men hva går den her testen ut på?» Mor kom ut i gangen i skaut og med deig på hendene. Hun bakte kanelboller. Arthur tok initiativet derfra. Han var ivrig og ville vise meg ting. Først var det akvariet, deretter kaninen Abba. Så var det opp i annen etasje med far på slep.(...)

[Arthur] gikk med på å være litt på sitt rom. Mor ble ferdig med å bake og satte seg ned med far og meg. Jeg fikk nå muligheten til å redegjøre for mitt oppdrag og viste dem mandatet. Det hadde de ikke sett før. De leste det hver for seg. Far unnskyldte at det tok litt tid for ham å lese. Mor leste raskere. Etter min muntlige fremstilling av oppdraget og etter at de hadde lest spurte far hva dette med å være veiledningsbar betydde (...)

Neste hjembesøk:

Mor serverte boller, rullekake, sjokolademelk og kaffe. Aina spiste mye. Hun forholdt seg mest til far. Mor var verbalt med fra sidelinjen. Far satte pris på lek. Han falt lett inn i en rollelek med små lekehunder som Aina tok initiativ til. Mor ble med i dette etter hvert. Far skøyet mye med Aina. Rapport A: Arthur 15, Aina 7. Barnevernet vurderer omsorgsovertakelse.

Det som er vanlig trenger man ikke skrive så mye om, mens det som stikker seg ut må beskrives nøyere. Alle har blitt tatt mot i et nytt hjem for første gang, her er det derfor tilstrekkelig for den sakkyndige å beskrive kort hva som skjer når inngangsdøra ble åpnet. Far åpner, Arthur håndhilser, han er blid mens far er nervøs. Dette gjelder kjente forløp, leseren fyller automatisk inn det som mangler. Vi går uten videre ut fra at den sakkyndige har sagt navnet sitt, sannsynligvis har han også håndhilst på far. Uten spesielle holdepunkt regner vi med at det ser vanlig ut i inngangspartiet, det er hverken stivpyntet eller flommer over av rot og søppel.

Siden dette er det første møtet med familien, så den har nok gjort det den kunne for å gjøre et godt førsteinntrykk. Det at mor baker, er et element i denne iscenesettelsen. Et hjemmebesøk fra det offentlige kan man forberede som om det var et formelt møte, men man kan også la det få preg av et vanlig besøk av kjente og kjære. Vi kan ikke vite hvor stort repertoaret til familien er, men vi kan merke oss at hun velger å bake når den sakkyndige ankommer, det er ikke noe hun gjorde dagen i forvegen eller tidligere på dagen. Selve fenomenet baking gir en mengde assosiasjoner. Det aktiverer følelser som spiller på egne erfaringer fra barndommen til nåtid, for de aller fleste vil dette også være gode erfaringer, preget av fest og høytid med familie og venner. Bakverk taler også til oss gjennom flere sanser: Syn, lukt, smak.

I løpet av de første setningene blir det antydnet et mønster som blir godt og grundig etablert i løpet av den sakkyndige rapporten. Far er aktiv, det er han som åpner døren. Arthur er også aktiv, mens når vi kommer til mor er det første vi får en beskrivelse av hvordan hun ser ut: «Skaut, deig på hendene». Gutten er blid, far er nervøs, hva slags sinnsstemning mor har er ikke godt å vite. Vi har heller ikke fått vite noe om utseendet til hverken far eller gutten. Dette kan være fordi det ikke er like vesentlig for å forstå deres roller. Far står frem som den direkte aktive av de voksne. Han åpner døra. Han viser at han er nervøs, han blir med på omvisning i huset, han leser sakte, men spør når han ikke forstår. Han leiker og er den jenta i huset forholder seg mest til. Mor er på sin side mer usynlig. Vi får ikke vite noe her om hva hun tenker og føler, og dette går igjen i resten av rapporten også. Når hun blir med i leiken med yngstebarnet, er det etter at far har satt det i gang. Vi blir her invitert til å tenke at hun er en ordentlig husmor som tilrettelegger for familien. Hun har inntatt den komplementære rolla til den aktive mannen sin.

Konstruksjon av andre

Hovedpersonene i rapportene forteller de sakkyndige om hvordan de har konstruert personer i omgivelsene. En slik konstruksjon kan være preget av ønsketenkning, som her når Iver, ni år lengter etter sin far. Han forsøker å konstruere et mulig fremtidsscenario, ja faktisk flere subsidiære:

«I samtale om den sakkyndiges oppdrag og saken forteller han at pappa har slått ham flere ganger fra han gikk i barnehagen, og at han noen ganger også slo Ingerid. Han forteller at mamma har slått dem bare litt.

Han tror at pappa har sluttet å slå, og at pappa har angret seg og at han har tenkt på det. Iver forteller at han synes at mamma og pappa skal bli enige om at han og Ingerid kan bo hos pappa fordi da bor han veldig nær skolen. Iver har vennene sine i området.

Han sier at den sakkyndige kan si at mamma og pappa ikke må krangle. Hvis han skal flytte hjem kan det hende at han blir slått, men det har han vært vant til.» Rapport I: Iver (9) og Ingerid (7). Rettslig overprøving av vedtak om omsorgsovertakelse

Iver har meninger om rollefiguren til pappa. Han tror at pappa har sluttet å slå fordi han har tenkt gjennom saka og angret seg. Skulle han ta feil, så er det likevel ikke så farlig for han er vant til å bli slått. Han har også en forestilling om at den sakkyndige har stor makt slik at det vil være hensiktsmessig at hun instruerer foreldrene til ikke å krangle.

Konstruksjon av en antagonist

I mange fortellinger finnes det en *antagonist* eller skurk på godt norsk som tilskrives ansvar for at det ikke går bra for helten. For Askeladden er det kongen som er antagonist, han holder ikke sin del av avtalen når Askeladden gjør krav på prinsessa, men sender ham ut på stadig flere oppdrag. I fem av rapportene mine finner vi også en antagonist. I alle disse fem er barna plassert utenfor hjemmet etter tidligere vedtak, mens dette er tilfellet bare i to av de fem siste, i et av disse to gjelder saken dessuten en tilbakeføring av omsorgen til familien. Det er ikke urimelig å tenke at behovet for forklaring er større etter en beslutning som ikke har gått foreldrenes vei fordi at det er foreldrene som trekker fram en antagonist i forklaringsmodellen, barna ser heller ut til å akseptere at det som har skjedd er skjedd uten å lete etter enkeltstående årsaker. Eksempelet Iver lenger oppe er kanskje et grensetilfelle, s. 52

vi leser mellom linjene at han forklarer flyttingen med at far slo, og at han regner med at han muligens kan flytte tilbake når far slutter med det. Når jeg likevel viker tilbake for å kalle far for skurken i fortellingen, så er det på grunn av overbevisningen og nøytraliteten i utsagnet til Iver. Volden har i denne saken tilsynelatende mer karakter av å være et uunngåelig naturfenomen enn noe far gjør med ond vilje.

Hvem er det så som inntar skurkerolla? I en av rapportene har mor opplevd krangling og vold i flere forhold. Der er det barnefaren, eller kanskje menn generelt som inntar denne rolla. I tre rapporter er det offentlige, enten det er snakk om kommunen eller barneverntjenesten. I en av disse er far og mor uenige om hvem som er skurken, mor hevder at hun fikk dårlige råd av advokaten sin. I den siste rapporten er det det eldste barnet som blir utpekt av foreldrene sine:

«Familiens problemer oppstod da datteren Fatima kom i 11-12 årsalderen. Fra å være en høflig, medgjørlig og skoleflink jente, ble hun da svært opposisjonell og har siden motsatt seg å bli oppdradd av foreldrene. Hun havnet i dårlig miljø, sluttet å lese leksjer, unnlot å komme hjem etter skoletid ihht. inngåtte avtaler og gav klart uttrykk for at hun ikke lenger var villig til å følge foreldrenes anvisninger og grenser (...).

De problemene familien har med sine øvrige barn blir i det vesentlige sett som resultat av en ubeldig påvirkning fra Fatima. De (foreldrene – min anmerkning) gir i dag uttrykk for stor bitterhet overfor Fatima og forteller at de anser at hun er ansvarlig for at familien fikk alvorlige problemer og ble splittet gjennom akutt plasseringene.» Rapport F: Fatima, 16 år er under omsorg av barnevernet. Foreldrene har bedt om rettslig overprøving av omsorgsovertakelsen når det gjelder tre yngre brødre.

Når historien fortelles på denne måten, har familiens problemer har fått et startpunkt og en årsak. Det hele begynte da Fatima kom i 11-12-årsalderen, og enten årsaken var at hun ble opposisjonell og derfor kom i dårlig miljø eller om sammenhengen gikk motsatt vei, så fikk det store konsekvenser, først for henne selv og så gjennom påvirkningen hun hadde på lillebrødrene sine. Gevinsten ved å fortelle historien slik, er at man ikke taper ansikt i familien, slekta og nærmiljøet, i hvert fall så langt denne forklaringen blir godtatt. Den trenger ikke nødvendigvis bli trodd på, men det skal mer til for å åpent protestere enn for å late som om man godtar dette for husfredens skyld. Mange hendelser har imidlertid

komplekse årsaker og lar seg ikke tilbakeføre til enkelthandlinger eller personer. Hvis man da legger for stor vekt på å identifisere og vedlikeholde en forestilling om skurken i stykket, da vil dette være et hinder for å arbeide med problemene. I denne saken har de sakkyndige plassert årsakene til problemene et annet sted og skriver:

Hvis barnas forklaringer om verbale og fysiske overgrep i det vesentlige legges til grunn, må det slås fast at foreldrenes strategi hittil i for stor grad har vært benektning fremfor erkjennelse og målrettet innsats for å styrke egen foreldrekompetanse.

Det utløser dertil en vesentlig tilleggsproblematikk for traumatiserte barn hvis de ved eventuell fortsatt oppvekst hos egne foreldre må delta i en tildekking av sentrale problemer i omsorgsbasen. Det er vanskelig forenlig med deres behov for målrettet problemløsning, innsikt, fornyet tillit og forsoning. Rapport F: Fire barn under omsorg av barnevernet. Foreldrene har bedt om rettslig overprøving av omsorgsovertakelsen når det gjelder tre yngre brødre.

De sakkyndige skriver at foreldrene har valgt en strategi der de benekter heller enn å erkjenne sin egen rolle. Dette blir brukt som et viktig argument mot å tilbakeføre omsorgen for barna. Både foreldre og barn taper utviklingspotensiale, og foreldrene blir lavere vurdert med hensyn til omsorgspotensialet sitt på grunn med en slik forklaring.

Livshistorier i konflikt

Tilbake til rapport B. Den sakkyndige har intervjuet jenta, begge fosterhjemmene og barnas foreldre. Det er interessant å merke seg hvordan disse dels er opptatt av ulike hendelser, dels viser at de har ulikt syn på et og samme forhold. Fortellinger om både eget og andres liv er bygget opp av elementer, som ofte henger sammen med en tolkning av begivenhetene. Ved at de forskjellige informantene er opptatt av ulike tema, blir også historien de forteller forskjellige fra hverandre. Ved at motsetningene kommer til overflaten i rapporten kan en leser selv ta vurdere hva som er den mest plausible versjonen. Jeg trekker her fram eksempler som angår kontakten mellom foreldre og barn og om foreldrenes, særlig mors helse.

Birgers fostermor sier at «*det er ingen kontakt mellom fosterhjemmet og biologiske foreldre, bortsett fra at mor stadig endre tidspunkt og hentesteder ved samvær*»

Så slipper fosterforeldrene til jenta til:

«Foreldrene har hele tiden gitt Brita fullt innsyn i barnevernsdokumentene. De har sagt til barna at begge har dødelige sykdommer, og at de vil være døde om 10 år, derfor må de ha tid med barna sine før de dør. I dag har barneverntjenesten og fosterhjemmene frarøvet dem tiden med barna.

I fjor sommer forsvant Nobligan, Paracet og reisesyketabletter hos (fosterfar) og (fostermor). Dette er medisinene (fosterfar) bruker når han har ryggsmarter. 2000 kroner forsvant også. Tablettene og pengene ble funnet i et skrin på Britas rom. (Fosterforeldrene) tror at Brita skulle gi medisinene og pengene til foreldrene (...)

Foreldrene overholder ikke avtaler vedr. henting og levering av Brita. (...) Foreldrene har aldri overholdt avtalen om faste ringetider. (...) I det siste har foreldrene ikke ringt, men tatt kontakt med Brita via nettet.»

Så leser vi hva foreldrene selv mener om saken:

«[Mor] sa at Brita skrev til henne på MSN at (fosterfar) hadde tatt 'kevelertak' på henne og slått hodet hennes i gulvet. (...) Mor hevdet at hun aldri har operert med 'falske profiler' eller tatt kontakt med Brita via internett, hun har bare svart når Brita har benvendt seg til henne.

Mor fortalte at hun i 2007, etter en samværsbelg med barna, hadde fått hjerteinfarkt. Birger hadde reist, mens Brita fortsatt var hjemme (...) Mor ble operert på x sjukehus i y og er i dag hjertefrisk. Det var et lite infarkt.

(...) På spørsmål fra den sakkyndige om foreldrenes helsetilstand i dag, sa mor at hun er mye plaget av migrene. Hun har hatt migrene siden hun hadde svangerskapsforgiftning i svangerskapet med ? (ukjent – men altså 13, 15 eller 20 år siden. Min anmerkning). Migrenen går ikke ut over hennes daglige fungering (...) Hun husker ikke hva medikamentet heter, og er gått tom for tabletter. Etter at storebror ble flyttet, er mor blitt bedre når det gjelder ryggsmarter. Hun bruker bare Paralgin forte ved migreanfall, ellers bruker hun Paracet som smertestillende. Hun bruker ikke sovemedisin. (...)

Foreldrene har fast ringetid med barna annenhver uke. Hvis de glemmer å ringe på avtalt tidspunkt, så får de ikke svar.

X fra interesseforeningen for barnevernsforeldre kommer og deltar i samtalen. Han:

«skyter inn at foreldrene er alvorlig syke, og at Brita ønsker å være hos dem. Undertegnede stiller seg spørrende til dette, da foreldrene før X kom beskrev helsen sin som rimelig god. Foreldrene 'glatter over' og sier at Brita ble redd for å miste foreldrene sine da bestefaren til venninnen døde. (...)

«Mor sier at mobiltelefonene hun gir Brita 'forsvinner'».

Alle utdrag er hentet fra rapport B: Birger 13 år, Brita, 15 år, Foreldrene ønsker tilbakeføring av jenta til hjemmet, mens barnevernet vil redusere antall samvær.

Her er det flere tema til drøfting. Språkbruken først. Man kan ikke si at den sakkyndige har et nøytralt refererende språk under intervjuet med foreldrene. Mor blir referert med at «hun hevder», et uttrykk som sår tvil om troverdigheten hennes. Hun skal «operere med 'falske profiler'» - dette er kanskje språk som hører hjemme i politiromaner? Jeg undrer meg også på den utstrakte bruken av ord i anførselstegn (her gjengitt med enkle ' for å skille fra mine sitat-tegn). Dette skal angi at talen er referert direkte, men i sitatet over har det også funksjonen å markere at den sakkyndige tar avstand fra innholdet. Fosterfar har tatt 'kvelertak'. Mor har 'falske profiler'. Når foreldrene 'glatter over', så er dette faktisk den sakkyndige sin parafrase av det som i realiteten ble sagt, og at anførselstegnene blir her brukt bare i betonende funksjon. Jeg merker meg ellers at Brita faktisk har opplevd dramatikken da mor fikk hjerteinfarkt. Hun fikk snakke med den sakkyndige dagen etter besøket hos foreldrene:

«Brita smiler og nikker da jeg sier at jeg forstår at hun er en jente med mye omsorg for andre. Jeg spør om hun føler ansvar for foreldrene sine også. Det benekter hun. Jeg spør om hun er bekymret for helsen deres. Hun sier at hun ikke er det nå lenger. Jeg sier at det ikke er slik at de har alvorlige sykdommer som de kan dø av. Brita sier at moren har hatt hjerteinfarkt. Jeg sier at det var et lite infarkt, og at hun er frisk igjen nå. Brita benekter også at hun bekymrer seg for

foreldrenes økonomi. Hun smiler og sier 'nei' når jeg spør om hun tok smertestillende tabletter fra NN (F-far) for å gi til pappa. Hun vet ikke hvorfor hun gjorde det, det var bare et innfall».
Rapport B: Birger 13 år, Brita, 15 år, har bodd 5 år i fosterhjem. Foreldrene ønsker tilbakeføring av jenta til hjemmet, mens barnevernet vil redusere antall samvær.

Når det gjelder kontakten mellom foreldrene og barna så er det tydelig i disse situasjonene at det er motstridende versjoner av virkeligheten. Man skjønner at det er konflikt, men at partene er uenig om hva konflikten består i. Birgers fostermor sier at det ikke er kontakt mellom fosterhjemmet og foreldrene. Britas fosterforeldre sier at de ikke har ringt i det siste, men heller tatt kontakt via internett. Dette nekter mor for, hun mener at det ikke er hun som oppsøker Brita på nettet, men omvendt. Foreldrene sier at hvis de ringer utenom fast ringetid, så blir de avvist. Brita ble ikke spurt om denne kontakten. Her må man velge hvilken versjon som virker mest troverdig.

Når det gjelder mors helse, så har hun hatt et hjerteinfarkt som jenta var vitne til. Det kan ha vært en skremmende opplevelse. Tilstanden er alvorlig og livstruende, men mor er etter eget utsagn helt frisk nå. Den sakkyndige diskuterte hvor alvorlig det var med datteren hennes, og gikk kanskje lenger i å avdramatisere enn det er rimelig å gjøre for andre enn de berørte og kvalifisert helsepersonell. Svangerskapsforgiftningen, angsten, migrene og muskelsmerter blir bare diskutert i møtet med foreldrene. Medisinbruken er derimot et mer gjennomgående tema. Her skal det skytes inn at også far har en alvorlig lidelse som han blir medisinert for. Jenta har stjålet medisiner i fosterhjemmet, og fosterforeldrene sår mistanke om at dette var for å gi de til foreldrene som hun synes synd på. Selv nekter hun for dette. Igjen blir det et spørsmål om hvem som er mest troverdig. Alternative forklaringer, som at hun ville ruse seg selv eller selvskade er ikke blitt drøftet. I vurderingsdelen av rapporten skriver den sakkyndige at:

«Det er ingen holdepunkter for at Brita selv skulle bruke disse tablettene, som hun sågar hadde ført liste over. Den sakkyndige vurderer det som sannsynlig at Brita hadde tatt tablettene for å gi dem til sin far, evt. mor, som begge i følge tidligere legeerklæringer har hatt et høyt forbruk av smertestillende tabletter (..)». Rapport B: Birger 13 år, Brita, 15 år. Foreldrene ønsker tilbakeføring av jenta til hjemmet, mens barnevernet vil redusere antall samvær.

I kapittel fire har jeg brukt mye plass på rapport B. Jeg har vist hvordan enkeltelementene bygger opp et totalbilde. Først har jeg drøftet hvordan bakgrunnsopplysningene i saken er fremstilt på en måte som setter mor i et dårlig lys. Deretter tar jeg opp meldingshistorikken. Den sakkyndige skriver om årsaken til en rekke bekymringsmeldinger i årenes løp men skriver ikke hvorfor disse er blitt henlagt. Hun suggererer i stedet for å argumentere. I samtale med foreldrene går hun ikke inn på den gode tiden i familielivet med båtliv og samvær med slekta, men påpeker i stedet for at far kritiserer kommunen så barna hører på. Jeg har også vist at begge barnas fosterforeldre tar opp manglende kontakt med opprinneshjemmet, mens foreldrene til barna på sin side sier at hvis de ringer utenom faste ringetider får de ikke svar. Medisinbruk og helse er to andre gjennomgående tema. Det synes å være antydnet at foreldrene overdriver hvor syke de er for å få urettmessig tilgang på medisiner og at jenta har stjålet medisin for å gi til far. Igjen er dette en slutning leseren blir suggerert til å trekke mer enn det blir argumentert for den.

Kapittel 5: Den sakkyndige med egne ord

Hva forteller de sakkyndige oss om seg selv og arbeidet sitt gjennom det de skriver? Dette kapitlet faller i tre hoveddeler. I den første delen skal jeg undersøke hvordan de sakkyndige er kvalifisert og hvordan de utfører arbeidet sitt, ved dokumentgjennomgang og feltarbeid. I en neste hoveddel skal jeg se nærmere på den sakkyndige som aktør under feltarbeidet. Hva skjer under feltarbeidet? Her er det også på sin plass å vurdere om den sakkyndige kunne gjort andre valg ut fra et barnevernfaglig perspektiv. Sist i kapitlet skal jeg gå nærmere inn på hvordan de sakkyndige konstruerer autoritet i materialet mitt.

Hvordan er den sakkyndige kvalifisert?

I mitt materiale er det til sammen 13 sakkyndige som har ansvaret for de ti utredningene. Sju av rapportene er utarbeidet av en person, de tre siste er det to stykker som står bak. I de fleste av disse rapportene går det ikke fram av selve rapporten hvilken utdanning den sakkyndige har. Dette gjelder for 8 av de 13 sakkyndige. Når det gjelder de utdannelsene som er faktisk oppgitt, så er fire av de fem siste psykologer eller psykologspesialister, en av disse er psykiater. I en eneste rapport har psykologen beskrevet sine kvalifikasjoner: både utdanning og tidligere erfaring. Dette minner om Øvreeideutvalget sitt forslag (2006) om at en *selvdeklarasjon* skulle følge de sakkyndige rapportene. Dette tiltaket skulle fremme åpenhet, og være en oppstilling over tidligere erfaring og utdanning og videre skulle det oppgis alle oppdrag utført for samme oppdragsgiver eller for avgjørelsesorganet med eventuelt overprøvende organ. Heller ikke i den ene rapporten der kvalifikasjonene er beskrevet er det tatt med noen beskrivelse av tidligere arbeid for samme oppdragsgiver og avgjørelsesinstans. Den sakkyndiges egne kvalifikasjoner kan kontrolleres hvis saken havner i Fylkesnemnda eller i rettsalen.

Kildebruk

Kunnskapsgrunnlaget for de sakkyndige rapportene er dokumenter fra tidligere saker og feltarbeid med intervju både med de direkte involverte og andre, observasjoner og tester. Jeg skal ta for meg dette i tur og orden.

I samtlige saker oppgir den sakkyndige at hun har innhentet eller fått tilsendt eldre saksopplysninger. I fem av sakene er disse opplysningene gjennomgått før den sakkyndige startet på sin undersøkelse, i de fem siste sakene er det ikke opplysninger om når opplysningene ble gjennomgått i forhold til resten av arbeidet. Den sakkyndige har også hatt samtale med barneverntjenesten i alle sakene, fem av disse har skjedd før utredningen, 3 av disse i løpet av utredningen og to er ikke oppgitt.

Vi har her et viktig dilemma. Det kan på den ene siden være en fordel om den sakkyndige kjenner til saken når hun møter familien. Hun kan da gå rett på sak og familiemedlemmene slipper å repetere historien sin på nytt til enda en fagperson. Samtidig kan dette være en fare fordi den historien som ligger skriftlig dokumentert ikke er nøytral, men farget av hvordan saken løpende er blitt vurdert av de fagpersonene som har vært i saken, både gjennom tilrådninger etter utredninger, tiltak, vedtak og dommer. Saksdokumentene handler i all vesentlig grad om hvordan familien blir oppfattet av andre. Dette vil kunne virke inn på den sakkyndiges forforståelse. Familiens fremstilling av sin egen historie er neppe mer nøytral, så dette blir det et spørsmål om hva som er mest rasjonelt for arbeidet.

Hva skjer i løpet av feltarbeidet?

Det er sparsomme opplysninger om metode i de 10 rapportene. «Samtalen vil i de fleste saker være hovedmetoden til de sakkyndige», heter det i Veilederen s. 27 (NOU 2006:9). Det blir videre brukt ulike tester og kartleggingsinstrumenter og gjort observasjoner. I rapport F heter det:

Hva gjelder våre metodevalg, så har de sakkyndige ikke benyttet psykologiske tester, eller spesifikke diagnostiske redskapet men kun gjennomført rene intervjuer, kliniske samtaler og samspillsobservasjoner for å innhente et relevant, eget vurderingsgrunnlag. Rapport F: Rettslig overprøving av fylkesnemndas vedtak om tvangsplassering

Jeg har behandlet både samtaler og observasjoner i kapittel tre. I forhold til observasjonene skriver departementet at «Det vanligvis er mest relevant å gjøre observasjoner av barnet der barnet bor» (Nou 2006:9). Det jeg har sett er at barnet blir observert sammen med foreldrene i deres hjem enten barnet bor hjemme eller i beredskapshjem, fosterhjem e.l. Dette er gjort i ni av de ti rapportene jeg har lest. I den siste rapporten er det ikke gjort observasjoner i det hele tatt. Lengden på gjengivelsen av observasjonene varierer fra en s. 60

halv tettskrevet side til noe over tre sider. Gjengivelsene er basert på enten ett, to eller tre hjembesøk, i henholdsvis 3, 4 og 2 rapporter. Fem av disse ni sakene gjelder flere enn et barn. Likevel er det bare i to av disse sakene at det er observert samspill mellom foreldrene og søsknene hver for seg i tillegg til at de er observert sammen. Dette gjør at det blir vanskeligere å vurdere hvert barn i søskenflokket individuelt. En slik vurdering er interessant i de tilfellene der foreldrene har omsorgsevne for et av barna men ikke klarer ta ordentlig vare på alle.

I fem av de ni sakene bor barna utenfor foreldrehjemmet. I den sjette bor et av to søsken ute, mens i de tre siste bor barna sammen med foreldrene mens observasjonene pågår. I tre av disse seks sakene er det også gjort observasjoner av barna aleine eller sammen med fosterforeldre. Slike observasjoner kan vise om barnet fungerer forskjellig når det er sammen med foreldrene sammenliknet med når det er sammen med andre som vi ser i sitatet under:

Den sakkyndige så det samme som sist vedrørende Ainas språk. Hun snakket nesten uforståelig i bilen på vei til foreldrene. Etter en tids samhandling med dem ble språket tydeligere og hun ble lett å forstå. Da vi satte oss i bilen og kjørte derfra ble språket svært utydelig. Det holdt seg slik etter at hun ble levert i beredskapshjemmet. Rapport A: Aina 7 år, bor i beredskapshjem, barnevernet vurderer å gå til sak for å overta omsorgen

At den sakkyndige gjør observasjoner mens hun snakker med barnet aleine i eller utenfor hjemmet er nok mulig i alle saker, ikke bare når barnet alt er flyttet. Samtidig er det vanskelig å si hvor mye en slik situasjon påvirker atferden til barnet. Man kan spørre seg hvor stor verdi det har at en nokså ukjent person observerer hvordan et barn opptrer i en individualsamtale om vanskelige emner med seg selv. Denne situasjonen vil nødvendigvis påvirke barnet.

Jeg har her skilt mellom observasjon og samtale. Observasjoner handler om atferd, f.eks hvordan ting blir sagt, kroppsspråk osv. Det er godt mulig at de sakkyndige også i andre av de ti rapportene i mitt materiale har gjort observasjoner i løpet av sine intervju men at disse er blitt vurdert som adekvat for alder og situasjon og derfor ikke nevnt. Det er likevel bare i to saker at det er gjort direkte observasjoner av samspillet mellom voksne og barn i fosterhjem eller beredskapshjem. Observasjon i skole eller barnehage er neppe ønskelig på grunn av personvernet, men til en viss grad kan man trekke på andres observasjoner.

Tester og instrumenter

Under arbeidet med tre av rapportene er det utført tester. I en rapport er foreldrene intelligenstestet av en ekstern nevropsykolog. Resultatet er drøftet og sett bort fra av den sakkyndige. I en annen rapport har den sakkyndige tatt initiativ til en ny intelligenstest (Wisc III) av barnet. Resultatet er drøftet og tatt inn i vurderingen. I en rapport har de sakkyndige administrert ASEBA, som er en standardisert spørreundersøkelse til lærer og foreldre for å avdekke om barnet er behandlingstrengende innen ulike livsområder. I tillegg til de testene som de sakkyndige selv har tatt initiativet til, så har de sakkyndige diskutert informasjon fra barne- og ungdomspsykiatrien i fem saker og fra PPT i seks av sakene.

Den sakkyndige som aktiv deltaker eller flue på veggen?

Dette avsnittet handler om hvordan den sakkyndige beskriver feltarbeidet. Når et saksforhold blir utredet, er det et ideal at arbeidet med dette i minst mulig grad endrer på det opprinnelige saksforholdet. På den måten vil man få et grunnlag som man kan gjøre en beslutning på og så sette i verk eventuelle endringer. Teknisk-naturvitenskaplige konsekvensutredninger kan nærme seg et slikt ideal, dette er langt vanskeligere å oppnå for en observatør som selv deltar i den sammenhengen som blir observert. Også mer standardiserte måleinstrumenter kan være problematiske for å beskrive den menneskelige psyken.

Det første jeg skal vise, er en distansert fremstilling, som vi kan finne f.eks. i rapport F. I metodeavsnittet går det fram at det er en psykolog og en psykiater som sammen er ansvarlig for rapporten. Begge har deltatt i samtaler med og observasjoner av familiemedlemmene, mens psykologen har gjort andre intervjuer aleine. Det blir brukt fire tettskrevne sider for å gjengi intervjuer som handler om eldstesønnen Fahd: Først blir foreldrene intervjuet, så en veileder fra et beredskapshjem, deretter en tidligere kontaktlærer og til sist gutten selv. Det er ingen gjengivelser av direkte tale. Det er heller ikke gjengitt et eneste spørsmål, alle intervjuene er konsekvent skrevet i tredje person og for en stor del ordnet i kulepunkt. Vi får ikke vite annet om kontekst for og forløp av intervjuene enn hvor barnet og foreldrene ble intervjuet.

«- Han beskriver det slik at faren ble sint uten forståelig foranledning. Han har tenkt at faren oppførte seg slik fordi han var syk på et vis. Han har også tenkt at faren kanskje ble slått selv som barn og derfor har blitt slik.» Rapport F: Fire barn i alderen 13-16 år ble akutt plassert og barnevernet overtok seinere omsorgen. Foreldrene har bedt om rettslig overprøving av omsorgsovertakelsen for de tre yngste.

Dette sitatet er hentet fra intervjuet av gutten. Det gir et saklig inntrykk. Vi får ikke vite hvilke spørsmål som er stilt, heller ikke om guttens kroppsspråk, f.eks. om han nøler eller er ivrig. Hva gutten har tenkt har vi naturligvis bare fått tilgang til ved at han har fortalt det til noen.

I tillegg til samtalen med gutten har de sakkyndige observert ham sammen med foreldrene og brødrene sine i hjemmet. Her viser de sakkyndige seg mer fram:

«Vi observerte samvær noen timer en søndag hvor alle brødrene var samlet i hjemmet. I korthet noteres det at samtlige opptrer avdempet og høflig mot foreldrene og de sakkyndige. Det blir ikke registrert noen tillopp til uttalt uenighet eller konflikter verken mellom barn eller mellom barn og foreldre.

Når de ikke får klare anvisninger, noteres det at de trekker seg unna foreldrene og søker sammen i annen etasje for å bedrive felles spillaktiviteter. Det noteres ingen tegn til uvanlig støy eller provoserende opptreden når de oppholder seg der. De observeres sittende tett sammen med felles fokus på en delt skjerm. Når vi ber om å få samle sammen hele familien i stuen, faller det lett for oss å engasjere barna i alminnelige samtaler vedrørende hverdagslige temaer» Rapport F: Fire barn i alderen 13-16 år ble akutt plassert og barnevernet overtok seinere omsorgen. Foreldrene har bedt om rettslig overprøving av omsorgsovertakelsen for de tre yngste.

I motsetning til det forrige sitatet kommer det her fram at de to sakkyndige er observatører. «Vi observerte», heter det, og videre «noteres det» og «det blir ikke registrert». Selv om det grammatiske subjektet blir skjult gjennom passivkonstruksjonen, er de sakkyndige likevel tydelige. Det er også beskrevet at de griper inn i handlingen ved å samle familien og etter det siterte avsnittet får vi vite hvordan de observerte oppfører seg når de skal snakke sammen. Vi kan ellers legge merke til at samtalen lengde er upresist angitt og at barna blir behandlet som en enhet, ikke som tre individer.

I det som ble skrevet om denne Fahd fikk vi ikke lese hva de sakkyndige mente selv, verken i det kulepunktet jeg siterte over eller i resten av teksten om gutten. Informantene fikk slippe til med sine meninger. Derimot er det gjort vurderinger flere steder under gjengivelsen av observasjonen over: Brødrene opptrådte «avdempet og høflig», «ingen tegn til uvanlig støy eller provoserende opptreden». Vi kan også spørre om valget av ord i det siterte avsnittet tyder på det samme: Å «trekke seg unna foreldrene» oppleves som noe ganske annet enn den tenkte formuleringen: «Å gå på rommet for å leke». Vi leser flere vurderende kommentarer i intervjuet med foreldrene:

Det praktiske samarbeidet med familien falt på alle måter lett, samtalene ble gjennomført i en uanstrengt og god atmosfære og beggees norskekunnskaper var slike at vi fant det forsvarlig å gjennomføre samtalene uten tolk.» Rapport F: Fire barn i alderen 13-16 år ble akutt plassert og barnevernet overtok seinere omsorgen. Foreldrene har bedt om rettslig overprøving av omsorgsovertakelsen for de tre yngste.

Her kommer de sakkyndige med en karakteristikk av helheten i samarbeidet med foreldrene, ikke bare av en del av et samvær. De sakkyndige kommer med både enkeltstående og mer globale vurderinger av gutten i rapportens vurderingsdel:

«Den eldste, Fahd, har vist helt utillatelige utageringer overfor lærere og medelever (...). Slike Fahd i dag fremstår og ytrer seg om egen fungering, så er det vår vurdering at han klart signaliserer en gryende tillit til og respekt for voksne.» Rapport F: Fire barn i alderen 13-16 år ble akutt plassert og barnevernet overtok seinere omsorgen. Foreldrene har bedt om rettslig overprøving av omsorgsovertakelsen for de tre yngste.

Her leser vi for det første at de sakkyndige har vurdert guttens utageringer: De var «utillatelige». Videre leser vi at de sakkyndige vurderer at han har begynt å vise tillit og respekt. I rapportens første deler er oppførselen til gutten nærmere beskrevet, både den aggressive og hvordan han synes å ha endret seg etter at han ble akutt plassert. Han er også selv intervjuet om historien sin. De sakkyndige har i disse delene språklig skjult sitt eget nærvær ved å bruke passivkonstruksjoner og andre virkemidler. Rapportens konklusjonsdel bygger på den første delen av rapporten ved at elementene herfra blir vurdert. I motsetning til intervjuet med gutten, blir det gjort vurderinger av samarbeidet med foreldrene alt i starten

av intervjuet med dem. Det er også gjort vurderende karakteristikk under observasjon av samvær.

Lenger oppe berørte jeg det vitenskapelige idealet om ikke å påvirke det man studerer eller utreder. Vi kan undre oss over om familiens oppførsel under sitatet overfor var påvirket av at det var to observatører til stede. Dette gjelder både voksne og ungdommer. Slik familien er beskrevet i det gjengitte sitatet, er nok medlemmene sannsynligvis godt kjent med at de sakkyndige er maktpersoner og at deres mening har stor innflytelse på avgjørelsen i ankesaken deres. I et annet kasus er det tydelig at ungdommen er så interessert i hva den sakkyndige har å si at hun trosser foreldrenes anvisninger:

«På den annen side viser Erika opposisjon overfor foreldrene. Ved første hjemmebesøk fortalte undertegnede at han først ønsket å snakke med foreldrene alene, og så med Erika. Hun sa seg enig i dette opplegget, men det viste seg at hun snek seg ut av rommet og satt oppe i gangen og hørte alt som ble sagt i den samtalen jeg trodde jeg hadde i fortrolighet med foreldrene.

Da foreldrene skulle be henne om å gå opp og vente på rommet sitt brukte de formuleringen som: 'Har du lyst til å gå på rommet ditt og vente der mens vi snakket med psykologen?' Det de egentlig mente var at de ønsket at hun skulle være på rommet under samtalen med den sakkyndige. I stedet spør de om hun har lyst til det. De pakker på en måte inn sin mening. Det virket som om de unngår å konfrontere henne.»

Rapport E: Erika 13 år, barnevernet vurderer å fremme sak for fylkesnemnda.

Erika trosset her ikke bare foreldrene, men også den sakkyndige ved at hun lurte seg ut av rommet sitt for å høre på denne samtalen. Den sakkyndige skriver at hun var enig i at hun skulle vente. Det kan virke som om hun har oppfattet hva de voksne ville at hun skulle gjøre, siden hun gikk på rommet før hun snek seg ut. En viss innpakning av meninger er vanlig i all samtale for å ivareta en høflig omgangstone. Jeg leser ikke ut av akkurat dette eksempelet at foreldrene «unngår å konfrontere» jenta, men det ville selvsagt vært interessant å lese om reaksjonene da hun ble oppdaget. Dette får vi imidlertid ikke anledning til. Det er lett å forstå at Erika handler på denne måten, hun kan godt ha fått med seg at den sakkyndiges mening er viktig for om hun får lov til å bo hjemme.

Den sakkyndige gjorde her et valg om å snakke med foreldrene uten datteren først. Argumenter mot dette kan være at Erika er hovedpersonen i saken. Videre at det er

s. 65

vanskeligere for en umoden tenåring å utsette sine behov enn det er for de voksne. Vi kjenner ikke i etterkant alle argumentene, og kan derfor ikke vurdere valget. Den sakkyndige som er ansvarlig for rapport C gjør et annet valg. Hun har fått informasjon fra behandler i ABUP om at jenta gruer seg til å snakke med den sakkyndige. Hun avgjør derfor å møte jenta snarest mulig og la samtalen skje sammen med noen jenta stoler på:

«Jeg fortalte kort om mitt oppdrag og hun lyttet til det og var stille og forventende. En ganske naturlig reaksjon på en fremmed dame som skal være med å bestemme hvor hun skal bo.»

Rapport C: Cecilie 12 år, bor i beredskapshjem, barnevernet vurderer omsorgsovertakelse.

Her er den sakkyndige tydelig til stede i teksten, og vi skjønner at hun venter at barnet kan reagere på det hun sier og gjør. I rapport F var de to sakkyndige lite til stede i teksten og det kan virke som om de oppfattet seg som usynlige eller nøytrale også under feltarbeidet. I rapport E var den sakkyndige mer tilstede, men også her virker det som om han ikke tillegger seg selv betydning for spillet som blir observert. I rapport C er den sakkyndige til stede og tar ansvar for det som skjer, kanskje hun til og med tar for stort ansvar? Da hun snakket med Cecilie om de begivenhetene som førte til at jenta ble akutt plassert så het det:

«Det var ikke mitt inntrykk at Cecilie satt igjen med stor skyld over at hun var slem mot mamma og Camilla (mammars kjæreste, min anmerking) – det var ikke skyld i hennes ansikt. Hennes taushet og blikk i gulvet dreide seg mer om en generell følelse av skam – muligvis at hun følte seg som et slemme menneske» Rapport C: 12 år, bor i beredskapshjem, barnevernet vurderer omsorgsovertakelse.

Skyld og skam er store og dramatiske begreper med mange nyanser. Hvis en 12 år gammel jente klarer å få fram dette i kroppsspråket sitt så er hun dyktig. Alternativet kan være at den sakkyndige legger mer i tausheten enn det er grunnlag for.

I tillegg til ustrukturerte intervju og observasjoner blir saken noen ganger opplyst av standardiserte intelligens tester. Disse kan også bli drøftet nærmere:

«[PP-tjenesten] har nå i 2010 retestet Erika med WISC-III. Resultatet viser at samlet kommer hun ca 3 standardavvik under gjennomsnittet.

Første testing, var i 2005 med samme testen, viste et resultat som lå snaut 2 standardavvik under gjennomsnittet, dvs. et sterkere resultat enn det som ble tatt i 2010. Om testsituasjonen forteller

[psykologen]at Erika var blid og hun syntes oppgavene var morsomme og hun ville gjerne ta dem igjen. Dette peker i retning av at resultatet er til å stole på.

Normene for WISC-III er strenge for 'de eldste', dvs. for de som nærmer seg 16 år. Han mener derfor at resultatet som ble tatt for 5 år siden kanskje gir et bedre bilde av hvordan Erika fungerer intelligenmessig.» Rapport E: Erika 13 år, barnevernet vurderer å fremme sak for fylkesnemnda.

Den sakkyndige fikk PP-tjenesten til å reteste Erika i forbindelse med omsorgsutredningen. Vi ser at den sakkyndige drøfter resultatet med PP-tjenestens utreder og sammenlikner det med testen som ble tatt fem år tidligere. WISC-III er en intelligenstest som har vært bruk internasjonalt i en årrekke. Den som administrerer testen blir bedt om å observere hvordan den som blir testet oppfører seg under testen.

Forfatterens autoritet

Den sakkyndige har autoritet i den norske barneverndiskursen, slik som sakkyndige spesielt og eksperter generelt har det i mange ulike diskurser. Det er ulike kilder til denne autoriteten, bla. har den sakkyndige utdannelse og erfaring og det finnes en egen offentlig godkjenningsordning. Det styrker også autoriteten at oppgavene til den sakkyndige er gjenstand for drøfting både i faglitteraturen, gjennom offentlige utredninger og at de blir tatt opp i lovgivningen. Det ligger utenfor rammene for denne oppgaven å drøfte dette i detalj, vi nøyer oss med å anta at den sakkyndiges utgangsposisjon i diskursen er noenlunde kjent for de fleste deltakerne fra før. Det som blir tema for denne delen av oppgaven er hvordan den sakkyndige ivaretar autoriteten sin gjennom arbeidet, i møtene med familie og andre, og videre hvordan autoriteten blir konstruert og rekonstruert i det som kommer fram i rapportene etterpå.

I forhold til familien som utredes er det den sakkyndige som setter dagsorden og definerer rammene. Det er altså et asymmetrisk forhold i denne relasjonen. Vi kan se hvordan dette forholdet ligger implisitt i starten av kontakten i rapport a:

«Far åpnet døren (..) Far var tydelig nervøs. Før utgangsdøra ble lukket igjen sa han 'Unnskyld, men hva går den her testen ut på?'» Rapport A: Spørsmål om omsorgsovertakelse av to barn.

Far slipper den sakkyndige inn i hjemmet og anerkjenner med dette at det er adgang til å undersøke en barnevernsak, denne barnevernsaken i hjemmet. Dette følger også av § 4-3 i barnevernsloven, så poenget er kanskje trivielt. Det neste poenget er mer betydningsfullt: Far spør den sakkyndige om hva som er innholdet i undersøkelsen («testen»). Han viser med det at han anerkjenner at den sakkyndige har makt til å definere situasjonen. Ikke bare det, han ber om unnskyldning for at han ikke kjenner til dette fra tidligere. At dette er en gyldig tolkning, blir styrket ut fra konteksten sitatet er hentet fra, og den sakkyndige roer også ned nervøsiteten etter hvert. Den alternative tolkningen, som ikke er aktuell her, er at spørsmålet er et forhandlingsutspill mellom likeverdige: Man kan tenke seg at far vil vite hva den sakkyndige mener om en situasjon før han selv sier hva han mener.

Det er mange sider av autoritetsspørsmålet som kommer fram i rapport D. Denne handler om David, 9 år og familien. Han har «tydelig utviklingsforsinkelse og atferdsvansker», men det er ikke satt diagnose. De sakkyndige skal bl.a. vurdere om mor klarer å ivareta guttens hjelpebehov og om hun klarer å vurdere realistisk hans behov for oppfølging og om hun har en realistisk forventning av guttens funksjons- og mestringsnivå. Videre skal guttens utvikling på flere områder vurderes, og videre om det er behov for hjelpetiltak i hjemmet. I tillegg til ustrukturerte samtaler og observasjon, er det også brukt et standardisert kartleggingsredskap: ASEBA. Dette er et todelt spørreskjema om barnets fungering som fylles ut av mor og av lærer. Det er et tydelig skille mellom hvem som er informanter og de sakkyndige som er initiativtakere og lar seg informere. I det følgende sitatet skal vi se at mor blir omtalt som objekt for undersøkelsen og en refleksjon over om hun har forstått hva som er hennes rolleforventninger:

«3.1 Generelt inntrykk av mor

Mor har opptrådt høflig og imotekommende ovenfor utrederne ved våre besøk i hjemmet. Hun har i hovedsak forholdt seg greit til utredningen og dens mandat, men har også kommet med kommentarer der vi får inntrykk av at hun ikke liker at det er utredning eller at våre besøk passer dårlig. I noen grad har vi undret oss over om mor har forstått at det er en barnevernvurdering av hennes omsorgskompetanse vi har utført, og ikke en utredning av barnet. Dette er forklart til mor senest i siste samtale. (...) Når vi kommer inn på forhold knyttet til økonomi, blir hun mer tilbakeholden og ønsker ikke å snakke om dette, men svarer når hun bes om det likevel på spørsmålene.» Rapport D: David, 9 år: Utredning av mors omsorgskompetanse og guttens utvikling.

Her er det mors opptreden som er av interesse, vi venter ikke å få vite om hvorvidt utrederne har oppført seg «høflig og imøtekommende» og får det heller ikke. Det gis tvetydige opplysninger om mor liker at det skjer en utredning og om hun forstår hva som blir utredet. I følge mandatet er det både egenskaper ved mor og ved sønnen som skal utredes, så at dette kan virke kompleks, er det lett å tenke seg. Kanskje mor liker de delene av utredningen som handler om sønnen, men misliker at autoritetene gransker de forholdene hun ikke ønsker å snakke om? At mor blir «forklart» hva som skal skje er et uttrykk for det asymmetriske i relasjonen. Her kunne det ha vært på sin plass med dialog: De sakkyndige kunne spurt mor direkte om hva hun likte og ikke likte ved utredningen og fått fram hvor mye hun forsto i stedet for å skulle «undre seg over» enkeltstående kommentarer.

Mor viser her at hun godtar de sakkyndiges ekspertise på utredninger og svarer også på nærgående spørsmål. Mor samarbeider motvillig også under en strukturert observasjon som blir filmet. De sakkyndige gir mor flere liknende oppgaver, bla. å leke med lego sammen med gutten. Etter leken er slutt skal de rydde. David starter med å demontere byggverket sitt, og mor sier at han ikke trenger det, han kan legge bygget helt opp lekekassa. Dette gjør han først etter at han har sjekket ut med utrederen om det er greit. Vi ser altså at selv David, seint utviklet som han er, har forstått hvem som har autoriteten under øvelsen.

I rapport J opplever vi et samarbeid som fungerer dårligere. Den sakkyndige skriver i konklusjonen at hun har «et generelt inntrykk av far som noe unnvikende og vegrende i den personlighetsmessige stilen». Feltarbeidet har gått over fire måneder med fem hjembesøk. Dette er et omfattende feltarbeid, likevel er resultatet blitt magert. Far har ikke eksplisitt motsatt seg den sakkyndige granskningen, men likevel har det bare vært et hjembesøk der det har vært barn hjemme, og da bare sønnen. På samme måte som under feltarbeidet til rapport D, påvirker den sakkyndige hva som skjer:

«Når jeg kommer hjem [til familien] sitter far på trappen. Jonas sitter inne i stua og gjør lekser. Rommet er lite opplyst og han blir sittende i en noe dunkel belysning å gjøre lekser. Situasjonen fremstår ugunstig da klokken er over 20 og Jonas sier etter hvert at han er trett. Far sier seinere at han ikke pleier å sitte i stua med lekser, at han siter ved pulten sin oppe, men at han sitter nede de gangene han trenger hjelp av faren. Jeg får inntrykk av at han trenger hjelp ofte. Jonas søkte bekreftelse på samtlige matteoppgaver, enten hos meg eller hos far.» Rapport J: Jorunn (13) og Jonas (11). Vurdering om det er grunnlag for omsorgsovertakelse.

Denne observasjonen tok halvannen time, og gutten blir tydelig overtrett på slutten i følge den sakkyndige. Han får kjeft av faren fordi han valgte å utsette leksene sine til så seint. Også denne gutten velger å henvende seg til den sakkyndige, som om en psykologisk autoritet også skal være flink i barneskolematematikk. Det er uklart om situasjonen er typisk eller ikke, far sier at Jonas sitter nede når han trenger hjelp, men vanligvis sitter han oppe. Psykologen vurderer at han trenger mye hjelp. Det er ingenting som tyder på at hjembesøket var overraskende for noen av partene, det kan derfor gjerne ha vært planlagt hva som skulle skje under forløpet, som her å gjøre lekser, en rutinemessig aktivitet i de tusen hjem. Vi kan spørre oss om det var observasjonens fortjeneste at leksene tok så lang tid.

At den sakkyndige uttaler seg utenfor det man venter skal være kompetanseområdet, er det flere eksempler på. Rapport G gjelder tilbakeføring av jenta Gerd (5 år) til far og hans nye samboer etter en omsorgsovertakelse tre år tidligere.

*«De har i januar 2010 flyttet til *** og leier en nyere og pen leilighet på 80 kvm. Den har to soverom, og har et større inngjerdet areal ute, tilpasset barn. Gerd har eget soverom, med tilpassede leker og inventar for barn. Leiligheten er ren og ryddig.» Rapport G: Spørsmål om tilbakeføring av omsorgen.*

Det gjentas også et annet sted i rapporten av leiligheten er «pen». Det kan virke som om den sakkyndige går utover sitt kompetanseområde når utseendet blir tatt opp til vurdering. Vi husker at det normale sjelden trenger omtale i følge veilederen (NOU 2006:9). På den andre siden er det relevant å ta med en vurdering av om far har forberedt seg på at jenta flytter hjem bla. ved at han har skaffet en leilighet som er egnet til å bo med henne. I stedet for at vurderingen er gjort eksplisitt blir de gode argumentene (lekeområde, eget rom) blandet med sympatisk syning: En pen leilighet er til dels snakk om mote, til dels smak og behag. I samme rapport blir for øvrig Gerd karakterisert både som «skøyeraktig» og «røveraktig» Dette er knappst psykologiske faguttrykk men formidler for en lekmann noe slikt som at hun har godt humør. Dette ble for øvrig ikke lagt vekt på drøftingskapittelet i rapporten.

I vurderingsdelen av rapport F gjøres det en bevisvurdering:

«Bevisvurdering faller ikke inn under sakkyndige oppgaver. Vi formoder imidlertid at retten vil finne det lite sannsynlig at barna skulle opprettholde falske uttalelser av en slik art samtidig som

de uttrykker et ønske om å flytte hjem igjen». Rapport F: Rettslig overprøving av omsorgsovertakelse tre barn.

I rapport F er det godt dokumentert at det har forekommet voldsbruk i hjemmet. Det er også klart at guttene ønsker å flytte hjem igjen. Det er legitimt for de sakkyndige å peke på at det ikke var taktisk klokt for barna å komme med påstander om voldsbruk i denne saken hvis de ønsket å flytte hjem. Det vi skal merke oss i sitatet er at de sakkyndige ikke nøyer seg med dette, men gjør juristene oppmerksom på at dette gir en retningslinje om hvordan de bør gjøre arbeidet sitt, samtidig som det gis et skinn av forbehold i første setning.

Vi skal se videre på andre måter de sakkyndige går utover eller overskrider rolla si. Tidligere (side 58) så vi på hun som uttalte seg om morens hjerteatak til jenta i rapport B. Dette ligger åpenbart innenfor et annet spesialisert fagfelt. En annen måte er ved sammenblanding av ulike språklige domener. I rapport B beskriver den sakkyndige et hjembesøk hos fostermor til Birger (13). Gutten blir beskrevet som høflig, pen og han ser yngre ut enn sin biologiske alder. Fra opplysninger tidligere i rapporten vet vi at han er funksjonshemmet med en diagnose i autismespekteret. Vi får vite at han er så nær knyttet til bamsen sin at han hadde den med på klassetur. Da den forsvant, sa fostermor at hun skulle finne den igjen, og det klarte hun! Beskrivelsen av dette hjembesøket er fylt av positive konnotasjoner. Birger, fostermor og den sakkyndige spiser formiddagsmat sammen, han spiser pent og snakker livlig. Den sakkyndige vurderer:

*«Birger var rolig og fin under besøket. Han bar preg av å være godt ivaretatt. Relasjonen til [fostermor] virket veldig trygg, og samspillet mellom Birger og fostermor var nydelig»
Rapport B: Barnevernet ønsker reduksjon i tallet på samvær mm.*

Denne vurderingen starter med relevante opplysninger: At Birger er rolig og fin, det er viktig. Likeledes at han er godt ivaretatt og har trygg relasjon til fostermor. Å vurdere samspillet et relevant, dette er et nøkkelbegrep innenfor barnepsykologien. Et søk i universitetsbiblioteket på samspill + barn gir nesten 600 treff. Men at samspillet er «nydelig», hva sier det oss? Nydelig er et estetisk begrep, man kan bruke det i vurderingen av et maleri eller et klesplagg, men neppe for å karakterisere et psykologisk samspill, da ville jeg heller hatt «*funksjonelt», «*tjenlig» eller til og med «*harmonisk». «Nydelig» passer mest inn i teksten fordi det er et positivt adverb, det bidrar til å formidle den gode stemningen det har vært så langt i hjemmebesøket? Det er også et spørsmål om kvaliteten

på samspillet i det hele tatt kan bedømmes i en tilstand preget av ro og harmoni, eller om det først er når stresset kommer til syne at dette blir mulig. Kanskje den estetiske betydningen av utsagnet er riktig, men ikke den psykologfaglige.

Etter at gutten gikk fra bordet ble samtalen alvorligere. Fosteremor formidler at gutten er sliten etter samvær og glad for å komme tilbake til sin egen seng igjen etterpå: «*Han kjenner selv at det lukter røyk av jakka hans og sier at den må luftes. Bamsen må også luftes*». Vi ser at bamsen blir brukt som et retorisk virkemiddel: I første del av hjemmebesøket fortelles det at fosteremor demonstrerer kompetansen sin ved å oppspore den forsvunne bamsen. I siste del får vi vite ikke bare hvordan samværet er negativt for Birger selv, men at det til og med går ut over en uskyldig bamse.

I rapport C opptrer et annet fenomen: Den sakkyndige har funnet opp sine egne ord som kanskje først og fremst klinger psykologisk. «Sinne-fobi» er det ene, «Omsorgsfunksjonsnivå» et annet. Begge er forståelige, men jeg har vansker med å forstå at sakkyndige rapporter er stedet å introdusere nye ord på.

Rapport C kan også gi oss eksempel på at det gis en omfattende bakgrunnshistorie uten klar funksjon. Den er ikke alene om dette i materialet, vi drøftet tidligere (side**) hvordan rapport B gjorde noe liknende. Rapport C er på 20 sider, seks av disse er viet bakgrunnen for saka. Her leser vi:

«Cecilie er foreldrenes førstefødte. Hun ble født tre uker før termin. Helseleder (...) skriver i sin komparentrapport: «Det ble truende afyksi pga stormrier og barnet ble tatt med tang. Apgar score var 7-9 etter 1 og 5 min. Det var misfarget fostervann og kalkavleiringer i morkaka». Rapport C: Spørsmål om omsorgsovertakelse av Cecile, 12 år.

Det er vanskelig å se at et slikt presisjonsnivå er relevant for den avgjørelsen som denne rapporten skal informere. Kan opplysningene om fødselen tjene en funksjon i livshistorien til mor eller datter, eller for den saks skyld i rapporten? Vi har forventninger om at den sakkyndige har en bevisst strategi i struktureringen av sitt materiale. Dette spørsmålet blir stående ubesvart, det blir ikke trukket noen tråder fra dette i vurderingsdelen eller konklusjonen på rapporten. Kan det være et deterministisk menneskesyn som er årsaken når slike bakgrunnsopplysninger blir gitt? At vi er som forhistorien vår har formet oss – slik som freudianerne kan ha tilbøyelighet til å mene? Uansett årsak til at disse detaljene er tatt med, så passer de inn i forestillingen vi har om at en psykologisk rapport skal være fylt av

s. 72

viktige ord og faguttrykk. Det er flere dramatiske ord i sitatet: «truende», «stormrien», «misfarge» osv. Når vi får vite at Apgar-scoren var på 7-9, oppfatter jeg det som like dramatisk, rett og slett på grunn av sammenhengen. Tallene gir autoritet, selv om jeg ikke forstår hva det dreier seg om. Etter å ha slått opp, ser jeg at Apgar karakteriserer en slik score som «excellent» (Apgar, 1953).

Avsluttende merknader

I kapittel fem har jeg tatt for meg den sakkyndige fra ulike vinkler. Den første er om de har beskrevet sine formelle kvalifikasjoner og i tilfelle hvordan. Den neste handler om hva som er kilder til rapportene: Eldre skriftlig materiale i samme sak, observasjoner av familiene og en kort omtale av tester og instrumenter. Så har jeg sett hvordan feltarbeidet med samtaler og tilrettelegging blir beskrevet. Til siste har jeg vist fram den sakkyndige sin omtale av seg selv med særlig vekt på henne som en autoritetsperson.

Kapittel 6: Diskusjon

Backe-Hansen og Øvreeide (1999) peker på at den sakkyndige er en deltaker i de situasjonen hun skal observere og anbefaler at dette blir tatt hensyn til. Jeg skal i dette drøftingskapittelet først se litt på dette. Videre går jeg inn på Lundeberg (2009) sine betraktninger om den sakkyndige rapporten som en del av legitimeringen av de juridiske prosessen. Både Sandberg (2003) og Gumpert og Lindblad (2001) har sett på hvordan slike rapporter blir brukt i rettslig sammenheng og vurdert viktige hindre for dette, bl.a i resonnementene. Dette blir tatt opp til sist i drøftingskapittelet.

Deltakar, ikke tilskodar

Den siste halvdel av forrige århundre så mange oppgjør med positivismen, i Norge ikke minst etter Skjervheim (1996). Jeg skal ikke gå inn på denne debatten her, men vil peke på at boka til Backe-Hansen og Øvreeide (1999) har som en forutsetning at den sakkyndige på mange måter kommer til å påvirke de som blir utredet. I empirien min fant jeg bare en enkelt rapport der det gikk eksplisitt fram at den sakkyndige hadde informert barnet om saken og sin egen rolle. På den andre side var det også bare i en rapport at den sakkyndige skriver at barna ikke er informert. Hvis informasjon til barnet er rutine, så kunne det være en grunn for å ikke nevne det spesielt i hver rapport. Samtidig har jeg vist at det også finnes rapporter der det implisitt går fram at barnet ikke er ordentlig informert: Den sakkyndige refererer sin samtale med Jorunn om skjøteledninger og køyeseng i en sak som dreier seg om tvangsovertakelse av omsorgen (§ 4-12). Det er grunn til å stille spørsmål om barnet virkelig står i sentrum for undersøkelsen hvis ikke barnet blir skikkelig informert om hva som er rollen til den sakkyndige som er en av de viktige aktørene i prosessen. At barnet skal ha anledning til å bli hørt i sin sak er beskyttet av artikkel 12 i FNs barnekonvensjon (1979). Informasjonen må gis en utforming tilpasset alder og modenhet. Hvis den sakkyndige ikke drøfter hvordan hun har påvirket observasjonen, kan det bety at hun ikke tror at hun har noe innflytelse på det som skjer, eller at hun vil undersøke sin egen innflytelse? I malen fra Veilederen (2009) er det ikke stilt krav om at det kommer eksplisitt fram at det er gitt informasjon til barna. Dette er et av de punktene som kommisjonen endrer i sin nye mal (2012).

Fra tekst til beslutning

I det følgende tar jeg utgangspunkt i at den sakkyndige fyller flere roller: Hun er både feltarbeider og forfatter og er forberedt på å stå på å stille i retten som et ekspertvitne. Den klassiske retorikken sier at den første oppgaven for en taler er å finne fram til det stoffet som skal presenteres. Dette har fått et navn: Inventio. Oppgaven blir den samme for en forfatter. Jeg har vist at den sakkyndige kan finne fram til stoff ved å lese tilsendte sakspapirer, intervju barn, foreldre og andre, gjøre observasjoner og tester. Dette er å fylle de to første rollene. Hun kan gjøre et mer eller mindre godt feltarbeid og hun kan gjøre et mer eller mindre relevant utplukk av opplysninger, både fra feltarbeidet og fra skriftlige kilder. Så lenge dette er et sakkyndig vitne, må man kunne tenke seg at det ligger vitenskapelige kriterier for denne utvelgelsesprosessen. Dette kommer også til uttrykk i rapportene, både implisitt og eksplisitt.

Det neste steget i retorikken er å disponere stoffet. Departementets veileder (2009) er en tydelig veiviser for den prosessen. Etter noen mellomliggende trinn som jeg ikke kommer inn på her, så er det siste steget actio eller fremførelsen. I forbindelse med dette masterarbeidet er det naturlig å regne rapporten som dette trinnet, i det sakkyndige arbeidet må man vel dels regne rapporten og dels vitneprovet i avgjørelsesorganet som dette trinnet. Jeg har vist fram hvordan teksten blir presentert, fra et detaljnivå med ulike trekk ved den sakkyndiges ordvalg, enten det er appellative ord eller uforklarte fagtermer.

Legitimering

De sakkyndige utredningene blir bestilt som et ledd i saksforberedelsen til en formell avgjørelse, enten den finner sted på et barnevernkontor, i fylkesnemnda eller i en rettsinstans. En kan tenke seg at rapporten fra utredningen er sterkt preget av stundens alvor, selv om den også vil gå inn i arkivene for seinere bruk. Måten avgjørelsen blir fattet er strengt regulert i rettsreglene og ligner sterkt på hverandre fra sak til sak over store deler av rettsområdet. Fremgangsmåten for å behandle barnevernssaker finner vi oppskrift på i Tvisteloven, samme sted som f.eks behandlingen av nabokrangler blir regulert. Rettsinstansen konstruerer ny virkelighet når den treffer sin avgjørelse, samtidig som fremgangsmåten for dette er strengt regulert i rettskildereglene og nærmer seg det objektive

(Lundeberg 2005). Det rettsdogmatiske utgjør en viktig kilde til legitimering av avgjørelsen. Dommeren er selv eksperten på dette.

Selve saksforholdet eller faktum er det vanskeligere å få grep om, det blir derfor tatt i bruk eksperter både foran og bak dommerbordet. Dette gjelder både i barnevernsaker og en rekke andre av velferdssamfunnets problemer (Lundeberg 2009). Ekspertene leverer autoritet til avgjørelsene gjennom den tilgangen de har til vitenskap (Somby 1999). Tidligere har jeg vist at de sakkyndige er autoriteter i kraft av sin stilling i barnevernsdiskursen. Jeg antar videre at de ytre kjennetegnene på rapportene låner autoritet videre til innholdet. Som vi så på s. 16 forsøkte Barnesakkyndig kommisjon i 2012 å skjerpe kravene til utseendet på de første delene av innledingen. Det var ikke uvanlig at rapportene jeg så på hadde forside, Videre følges hovedsaklig malen i veilederen (2009). Det er mulig at variasjoner mellom rapportene kan forklares med at disse blir skrevet i vidt forskjellige saker, f.eks for å dokumentere behov for omsorgsovertakelse eller forsvarlighet ved tilbakeføring av barnet til foreldrehjemmet, videre til bruk for ulike avgjørelsesorgan som Fylkenemnda og rettsvesenet. Det er i alle tilfellene mulig å se hva slags arbeid det dreier seg om.

Bruken av rapporten og grunnlaget for dette

Både Sandberg (2003), Gumpert og Lindeberg (2001) og Lundeberg (2009) har studert en større del av den rettslige prosessen enn jeg. De vurderer de sakkyndige rapportene som et ledd i et lengre forløp og kjenner til hvordan rapportene blir brukt av den juridiske myndigheten, mens mitt forskningsobjekt er selve teksten. Alle er opptatt av utfordringer i kommunikasjonen mellom de sakkyndige og avgjørelsesorganet. Mine funn kan være med på å bygge oppunder dette. Når Sandberg kritiserer noen sakkyndige rapporter for å ha for knappe observasjoner, så er det ikke noe jeg kan motsi ut fra mitt materiale. De sakkyndige mulighet til å observere burde være en av de viktigste grunnene til å gjennomføre en sakkyndig utredning. Gjennomgang av saksdokumenter kan andre gjøre, verbal informasjon fra de berørte kan langt på vei hentes inn via partsforklaringer skriftlig eller muntlig. Observasjoner av en person eller en familie kan bare gjøres av en som er til stede.

Videre påpeker Sandberg (2003) svakhet i enkelte av resonnementene. En variant av dette er når den sakkyndige uttaler seg utenfor sitt fagfelt som da Brita ble forklart om morens hjerteinfarkt. Det mest kjente eksempelet på en slik overskridelse må være barnelegen Roy Meadows som i 1999 vitnet i en engelsk sak om krybbedød. Sally Clark var tiltalt for å ha

s. 77

tatt livet av to spebarn og Meadows hevdet at sjansen for at de begge skulle ha dødd en naturlig død var omlag 1 av 73 millioner. Royal Statistical Society sendte ut en pressemelding og kritiserte måten Meadow hadde benyttet statistikk på i vitnemålet. Clark ble seinere frikjent (Aalen 2007). En barnelege er ikke nødvendigvis mer trent i statistikk og sannsynlighetsvurderinger enn andre.

En spenning mellom forvaltningens behov og den kvalitative forskningens egenart som er blitt tydeligere i løpet av arbeidet med resultatene i denne oppgaven, er knyttet til at det er vanskelig å spå om fremtiden. Mandatene krever egentlig dette; det ligger en forventning om at den sakkyndige skal kunne si hva barnet er best tjent med, eller i det minste hvordan utviklingsforløpet kan bli under disse omsorgsvilkårene. Dette samsvarer med den bredere tradisjonen for å bruke naturvitenskapelig, lovmessig kunnskap i offentlige beslutninger, etter den «moderne modellens» prinsipp om «predict-then-act» (Funtowicz & Strand 2007).

Problemet er at kvalitativ, idiografisk og fortolkende forskningstradisjoner i liten grad egner seg til å predikere fremtiden. Allerede Hegel påpekte at «Minervas ugle flyr i skumringen». Fortolkningsarbeidet krever en viss distanse i tid til hendelsene – det er allerede vanskelig nok å beskrive samtida med analytisk klarhet, om man ikke også skal forutsi framtida. Det er derfor ikke den vitenskapelige kompetansen alene som kan anvendes når den sakkyndige skal svare på mandatet. Hun må i praksis supplere den med klinisk erfaring og skjønn.

Backe-Hansen (1999) peker på en rekke fallgruver for denne skjønnsutøvelsen, blant annet hvordan vanlige persepsjonsfeil slår ut. Vi husker Brita fra kapittel 3.9 som sto i fare for å vokse opp og bli rusmisbruker og falle utenfor samfunnet som sine foreldre. Siden det ikke er oppgitt detaljer, kan vi ikke vite hvordan dette resonnementet er gjort. En mulighet er at man har resonnert feil vei: Det er kjent at mange rusbrukere har hatt en vanskelig barndom, det er derfor lett å forestille seg at en voksen misbruker kan ha hatt en barndom som likner på Brita sin. Svikten i resonnementet er at man ikke samtidig vurderer hvor mange voksne som ikke er utstøtt fra samfunnet på tross av sin vanskelige barndom. Meehl (1988) hevder faktisk at klinikere predikerer dårligere enn statistiske formler.

Kapittel 7: Konklusjoner og råd

En viktig konklusjon jeg har lyst å trekke er at de sakkyndige ikke er feilfrie. Jeg har vist at det forekommer overtramp i klientarbeidet og rapporteringen kan være unøyaktig, overflatisk og til og med tendensiøs. Jeg vil derfor anbefale alle som bruker slike rapporter å lese dem med et kritisk blikk og stille spørsmål til prosessen de er laget i. De som skriver rapportene kan på samme måte være mer selvkritiske. Oppgaven de står overfor er stor og vanskelig å favne innenfor en spesialisering: Den dreier seg om både voksne og barn, kanskje i flere aldersgrupper og ikke sjelden med ulike patologier som ikke nødvendigvis er hverken erkjent eller diagnostisert. I vårt eksempel D har vi en historie som kunne handle om en nevrotisk mor med en autistisk sønn – eller kanskje om helt andre ting dersom enten de sakkyndige eller jeg som leser tolker enkeltelementene feil. Jeg vil også stille spørsmål ved prosessøkonomien. Kan det være riktig at de sakkyndige skal utføre et så omfattende arbeid og for å stort sett utrede de samme spørsmålene som barneverntjenesten har utredet på forhånd og som avgjørelsesorganet skal ta stilling til etterpå? Jeg har mine tvil om jobben blir så mye bedre om den blir gjort tre ganger.

Dette betyr ikke at jeg fraråder bruk av sakkyndige. Den viktigste funksjonen er kanskje at en slik utredning vil kunne gi en second opinion og på den måten være et element i rettsikkerheten for de private partene. Et annet område der de vil ha stor betydning er ved målrettet innsats på spesialiserte spørsmål, f.eks utredning av tilknytningsstil.

Referanseliste

- Aalen, O. O (2007) Statistical Thinking in Criminal Cases i Brandtzæg, P. og Eskeland, S. *Rettsmedisinsk sakkyndighet i frtid, nåtid og fremtid*. Oslo: Cappelen.
- Apgar, V. (1953). A Proposal for a New Method of Evaluation of the Newborn Infant. *Anesthesia & Analgesia*, 32(4), 260-267.
- Aaslestad, P. (1997). *Pasienten som tekst: fortellerrollen i psykiatriske journaler : Gaustad 1890-1990*. [Oslo]: Tano Aschehoug.
- Aaslestad, P. (1999). *Narratologi: en innføring i anvendt fortelle teori* (Vol. nr 121). Bergen: Fagbokforlaget.
- Backe-Hansen, E., & Øvreide, H. (1999). *Sakkyndig arbeid: fag og beslutninger om barn*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Barne- og likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2006). Kvalitetssikring av sakkyndige rapporter i barnevernsaker. NOU, 9, 1-51. Tilgjengelig fra <http://www.regjeringen.no/dep/bld/dok/nouer/2006/NOU-2006-9.html?id=158184> (lastet ned 14.11.2013)
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2009). *Q-1158 b Veiledende retningslinjer for sakkyndig arbeid i barnevernsaker for barneverntjenesten, fylkesnemnda og domstolen*. Tilgjengelig fra [http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Barnevern/Q-1158%20B%20Veiledende%20retningslinjer%20for%20sakkyndig%20arbeid%20i%20barnevernssaker.pdf#search=q-1158 b](http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Barnevern/Q-1158%20B%20Veiledende%20retningslinjer%20for%20sakkyndig%20arbeid%20i%20barnevernssaker.pdf#search=q-1158%20b). (lastet ned 14.11.2013)
- Barnesakkyndig kommisjon (2010) Årsmelding 2010
- Barnesakkyndig kommisjon (2011) Årsmelding 2011
- Barnesakkyndig kommisjon (2012) Årsmelding 2012
- Barthes, R. (1986). *The rustle of language*. Berkeley: University of California Press.
- Bordwell, D. (1985). *Narration in the fiction film*. London: Methuen.
- Clausen, S.-E., & Kristofersen, L. B. (2008). *Barneverns klienter i Norge 1990-2005: en longitudinell studie* (Vol. 3/2008). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Creswell, J. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: choosing among five approaches* (2 ed.). Thousand Oaks, Calif.: Sage
- Dom av 24.08.2012 (Breivikdommen) <http://www.lovdatab.no/nyhet/dok/toslo-2011-188627-24.html>
- Eco, U. (2002). *De la littérature*. Paris: Bernard Grasset. Sitert fra Aaslestad 1999.
- Engebretsen, E. (2007). *Hva sa klienten?: retorikken i barnevernets journaler*. [Oslo]: Cappelen akademisk forl.
- Falck, S., & Havik, T. (2000). *Barnevern og fylkesnemnd*. Oslo: Kommuneforl.

- Fjelland, R. (2007). *"Universet er ikke slik det synes å være" : filosofi og naturvitenskap i historisk perspektiv*. Oslo: Univ.-Forl.
- Funtowicz, S., & Strand, R. (2007). Models of science and policy. I T. Traavik and L.C. Lim (red) *Biosafety first: Holistic approaches to risk and uncertainty in genetic engineering and genetically modified organisms*. Trondheim: Tapir Academic Press.
- Gadamer, H.-G. (2010). *Sannhet og metode: grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oslo: Pax.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: literature in the second degree*. Lincoln, Neb.: University of Nebraska Press.
- Gilje, N., & Grimen, H. (1993). *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger* (3 ed.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Giorgi, A. (1985). *Phenomenology and psychological research: essays*. Pittsburgh, Pa.: Duquesne University Press.
- Grinde, T. V. i Falck, S., & Havik, T. (red) (2000). *Barnevern og fylkesnemnd*. Oslo: Kommuneforl.
- Grøndahl, P., Stridbeck, U., & Gronnerod, C. (2013). The truth and nothing but the truth: court-appointed forensic experts' experience with testifying and their perceptions of legal actors in criminal courts. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 24(2), 192-204.
- Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gumpert, C. H., & Lindblad, F. (2001). Communication between courts and expert witnesses in legal proceedings concerning child sexual abuse in Sweden: a case review. *Child Abuse & Neglect*, 25(11), 1497-1516.
- Iversen, O. i Falck, S., & Havik, T. (red) (2000). *Barnevern og fylkesnemnd*. Oslo: Kommuneforl.
- Jasanoff, S. (1995). *Science at the bar: law, science, and technology in America*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Lundeberg, I. R. (2005). Rettsliggjøringens makt. *Nytt norsk tidsskrift*, 22(1), 30-47.
- Lundeberg, I. R. (2009). Sannhetsvitnet. *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 122(4-5), 611-646.
- Lurie, J. i Falck, S., & Havik, T. (red) (2000). *Barnevern og fylkesnemnd*. Oslo: Kommuneforl.
- Malterud, K. (2011) *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*, Universitetsforlaget, Oslo
- Meehl, P. E. (1986). Causes and Effects of My Disturbing Little Book. *Journal of Personality Assessment*, 50(3), 370-375. doi: 10.1207/s15327752jpa5003_6 .
- Nagel, T. (1986). *The view from nowhere*. New York: Oxford University Press.
- Porter, T. M. (2001). *Trust in Numbers the Pursuit of Objectivity in Science and Public Life*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Sandberg, K. (2003). *Tilbakeføring av barn etter omsorgsovertakelse*. Oslo: Gyldendal akademisk.
-

Skjervheim, H. (1996). *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug.

Somby, Á. (1999). *Juss som retorikk*. [Tromsø]: [Universitetet i Tromsø, Juridisk fakultet].

Svendsen i Falck, S., & Havik, T. (red) (2000). *Barnevern og fylkesnemnd*. Oslo: Kommuneforl.

Tidsskrift for norsk psykologforening, Pågående debatt fra nr 02 2013.

<http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?s=1>

Zeedyk, M. S., & Raitt, F. E. (1998). Psychological evidence in the courtroom: critical reflections on the general acceptance standard. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 8(1), 23-39.

Lover:

Lov om barnevern, barnevernloven, bvl, av 17.07.92 nr 100 med seinere endringer. Jeg har brukt

Lovdata (<http://www.lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-07-17-100>) som kilde, med siste endringer 10.06.2013.

Lov om mekling og rettergang i sivile tvister, tvisteloven, tvl, 17.06.2005 nr 90 med seinere endringer.

http://www.lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-90/*

FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen) (1989, norsk oversettelse 2003):

http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Roger Strand
Senter for vitenskapsteori
Universitet i Bergen
Allégaten 34
5007 BERGEN

Vår dato: 20.10.2011

Vår ref:28406 / 3 / SSA

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 11.10.2011. Meldingen gjelder prosjektet:

28406	<i>Et sakkyndig blikk på barnet. En analyse av beskrivelsene som gis i sakkyndige erklæringer i barnevernsaker</i>
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Bergen, ved institusjonens overste leder
Daglig ansvarlig	Roger Strand
Student	Ole Mikalsen

Etter gjennomgang av opplysninger gitt i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon, finner vi at prosjektet ikke medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt etter personopplysningslovens §§ 31 og 33.

Dersom prosjektopplegget endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for vår vurdering, skal prosjektet meldes på nytt. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html.

Vedlagt følger vår begrunnelse for hvorfor prosjektet ikke er meldepliktig.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Sondre S. Arnesen

Kontaktperson: Sondre S. Arnesen tlf: 55 58 25 83

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Ole Mikalsen, Burkeland, 5281 VALESTRANDSFOSEN

Personvernombudet kan ikke se at det i prosjektet behandles personopplysninger med elektroniske hjelpemidler, eller at det opprettes manuelt personregister som inneholder sensitive personopplysninger. Prosjektet vil dermed ikke omfattes av meldeplikten etter personopplysningsloven.

Personvernombudet legger til grunn at det kun utleveres anonyme data fra Barnesakkyndig kommisjon og at man ved overføring av data til en datamaskin, ikke registrerer opplysninger som gjør det mulig å identifisere enkeltpersoner, verken direkte eller indirekte. Alle opplysninger som behandles elektronisk i forbindelse med prosjektet må være anonyme. Med anonyme opplysninger forstås opplysninger som ikke på noe vis kan identifisere enkeltpersoner i et datamateriale, verken direkte gjennom navn eller personnummer, indirekte gjennom bakgrunnsvariabler eller gjennom navneliste/koblingsnøkkel eller krypteringsformel og kode.